

Хід королеви
Волтер Тевіс

1950-ті роки. Бет Гармон – звичайна сирота із незвичайним хистом до шахів. Гра – її єдина пристрасть. Доки Бет у грі, доти контролює себе та... згубну жагу до транквілізаторів і алкоголю. Дівчина відчайдушно бажає стати феноменальною шахісткою, але водночас усе дужче хоче втекти подалі від цієї реальності. Наближається вирішальний шаховий двобій із чемпіоном світу, російським гросмейстером Васи́лем Борговим. Одна хибна комбінація може зіпсувати всю гру, а неправильний хід – зламати майбутнє. Бет укотре втрачає контроль над собою. Проте цього разу заради перемоги вона не шкодуватиме ні шахових фігур, ні живих людей.

У форматі PDF A4 збережений видавничий макет книги. (В форматі PDF A4 збережений издательский макет книги.)

Волтер Тевіс

Хід королеви

Для Елеонори

Ті безверхі вежі згорять,
Те лице з уяв пропаде.
Делікатна ваша хода
У відлюдність вас приведе.
Жінка – на три чверті дитя –
Потихесеньку – в цій грі вся –
Наслідую рухи ніг
Лудильника, що впився.
Як довгонога муха над протягом,
Мандрує її думка над тишею[1 – Переклад В. Коротича. (Тут і далі прим. перекл.)].

В. Б. Ёйтс. Довгонога муха

© Walter Tevis, 1983, 2014

© Netflix, обкладинка, 2021. Used with permission

© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2021

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2021

Слово автора

Дивовижні шахові партії гросмейстерів Роберта Фішера, Бориса Спаського та Анатолія Карпова роками приносили насолоду таким гравцям, як я. Проте оскільки «Хід королеви» – це твір літератури, було б недоречно вводити їх як персонажів до цієї книги хоча б тому, що її події могли суперечити їхнім реальним історіям.

Я хотів би висловити подяку Джо Енкрайлу, Фейрфілду Гобену і Стюарту Мордену, чудовим шахістам, які допомагали мені з книжками, журналами й правилами турнірів. Мені також пощастило з люб'язною та сумлінною допомогою майстра Брюса Пандольфіні: він вичитував текст і вказував на помилки, пов'язані з шахами, в які він, усім на заздирість, так добре грає.

1

Бет дізналася про смерть матері від жінки з планшеткою. Наступного дня в «Геральд-Лідер» з'явилася її світлина. На фотографії Бет стояла в простій полотняній сукенці на ганку сірого будинку на Мейплвуд-драйв. Уже тоді було очевидно, яка вона незугарна. Під світлиною було зазначено: «Осиротіла в учорашній аварії на Нью-Серкл-роуд Елізабет Гармон вдивляється в тривожне майбуття. Восьмирічна Елізабет залишилася без сім'ї внаслідок аварії з двома загиблими та кількома пораненими. На той час дівчинка була вдома сама й дізналася про трагедію незадовго перед тим, як було зроблено це фото. Представники влади стверджують, що про Елізабет подбають».

* * *

У притулку «Метуен» у Маунт-Стерлінгу, штат Кентуккі, Бет давали транквілізатори двічі на день. Як і всім іншим дітям – «щоб урівноважити їхню вдачу». Із вдачею Бет усе було гаразд, наскільки можна було судити, але вона раділа пігулочці. Та послабляла вузол глибоко в животі й допомагала передімати напружені години в сиротинці.

Містер Фергюссен давав їм пігулки в маленькому паперовому келишку. Разом із зеленими, які врівноважували вдачу, йшли оранжеві й коричневі для зміцнення організму. Діти мали стати за ними в чергу.

Найвища дівчинка була чорна, Джолін. Їй було дванадцять. На другий день Бет стояла за нею у Вітамінній Черзі, і Джолін обернулася та звисока глянула на неї з-під насуплених брів.

– Ти справжня сирота чи байстрючка?

Бет не знала, що сказати. Була налякана. Дівчата стояли наприкінці черги і мали чекати, поки не підійдуть до віконця, за яким височів містер Фергюссен. Бет якось чула, як мати обзиває її батька байстрюком, але не знала, що це таке.

– Як тебе звати, мала? – запитала Джолін.

– Бет.

– Твоя мама мертва? А татко?

Бет витріщилася на старшу дівчинку. Слова «мама» і «мертва» були нестерпні. Їй хотілося втекти, але тікати було нікуди.

– Твої предки, – мовила Джолін із ноткою співчуття в голосі, – померли?

Бет не знала, що відповісти або зробити. Просто стояла в черзі, нажахана, і чекала на пігулки.

* * *

«Ви всі жадібні членососи!» Ці слова прокричав Ральф у хлопчачій спальні. Бет почула їх, бо була в бібліотеці, а одне вікно в ній виходило якраз на ту спальню. Слово «членосос» було їй незнайоме і не викликало в уяві жодних асоціацій. Але з того, як воно звучало, Бет зрозуміла, що хлопцеві вимийть за нього рот із милом. Їй так зробили за «чорт» – а її мама постійно казала «чорт».

* * *

Перукар наказав їй сидіти в кріслі, не рухаючись. «Якщо будеш крутитись, залишишся без вуха». У його голосі не було ні краплі веселості. Бет сиділа так тихенько, як тільки могла, але дівчинці все одно не вдавалося зовсім не рухатися. Перукар дуже довго стриг їй волосся, поки не зробив чубчик, як у всіх інших дітей. Вона намагалася розважитися, думаючи про те слово – «членосос». Усе, що Бет могла уявити, – це якась пташка на кшталт костогриза. Але відчувала, що помиляється.

* * *

У прибиральника один бік був товстіший за інший. Звався він Шайбель. Містер Шайбель. Одного дня Бет відправили до підвалу витрусити щітки для класних дощок, стукаючи ними одна об одну, і дівчинка побачила, як він сидить на металевому табуреті біля печі, суплячись над біло-зеленою дошкою для шашок. Але замість шашок на ній стояли пластикові фігурки дивних форм. Вони мали різні розміри. Менших було більше, ніж будь-яких інших. Прибиральник підвів на неї погляд. Бет мовчки пішла.

По п'ятницях усі їли рибу, і католики, й усі інші. Її подавали квадратними шматочками, укритими темно-бурою сухою кіркою та политими густим помаранчевим соусом, схожим на французьку заправку в пляшечках. Соус був

солодкий і огидний, але риба під ним була ще гірша. Від неї Бет хотілося блювати. Але доводилося їсти все до останньої крихти, інакше про це розповіли б місіс Дірдорф і порушника не віддали б у прийомну сім'ю.

Деяких дітей забирали одразу. Шестирічна Еліс потрапила до притулку за місяць після Бет, а за три тижні її вдовочили якісь симпатичні люди з акцентом. Того дня, приїхавши по Еліс, вони пройшли через спальню. Бет хотілося кинутись їй в обійми, адже вони здавалися такими щасливими, але коли ті глянули на неї, дівчинка відвернулась. Інші діти пробули в сиротинці вже довго і знали, що їх ніколи не заберуть. Вони кликали себе «довічниками». Бет замислилась, чи вона теж «довічниця».

* * *

Фізкультура була стражданням, а волейбол – узагалі жахіттям. Бет ніколи не вдавалося правильно вдарити по м'ячу. Вона сильно лякала по ньому долонею чи відбивала випрямленими пальцями. Одного разу вона так пошкодила собі палець, що той набряк. Більшість дівчат, граючи, сміялися та кричали, але не Бет.

Джолін грала набагато краще за інших. Не лише тому, що була старшою та вищою; вона завжди точно знала, що робити, і, коли м'яч летів через сітку, вміла підбігти на потрібне місце, не розганяючи всіх на своєму шляху, а тоді підстрибнути й відбити м'яч довгим плавним рухом руки. Команда, за яку грала Джолін, завжди перемогала.

Тиждень по тому, як Бет вивихнула палець, Джолін перепинила її наприкінці заняття, поки інші бігли в душ.

– Дай я тобі дещо покажу, – сказала вона. Тоді здійняла руки, розчепіривши й трохи зігнувши свої довгі пальці. – Треба робити ось так, – Джолін зігнула лікті й м'яко штовхнула уявний м'яч. – Спробуй.

Бет спробувала, спершу незграбно. Джолін зі сміхом показала ще раз. Бет спробувала ще, вже краще. Тоді Джолін узяла м'яч і кинула Бет, аби та спіймала його пучками пальців. За кілька спроб це стало просто.

– Попрацюй над цим, чуєш? – мовила Джолін і помчала в душ.

Бет працювала над цим увесь наступний тиждень і тоді вже була зовсім не проти волейболу. Вона не стала грати добре, але більше не боялася.

* * *

Щовівторка після уроку математики міс Грем відправляла Бет до підвалу чистити щітки. Це вважалося привілеєм, а Бет була найкращою ученицею в класі, хоч і наймолодшою. Їй не подобалося в підвалі. Там тхнуло пліснявою, а ще вона боялася містера Шайбеля. Але їй хотілося дізнатися більше про гру з тією дошкою, над якою він сидів сам-один.

Одного дня вона підійшла й стала поруч, чекаючи, поки він пересуне фігуру. Та, яку тримав чоловік, мала вигляд конячої голови на маленькому

п'єдесталі. За секунду він підвів на неї погляд, роздратовано суплячи брови.

– Чого ти хочеш, дитино? – спитав.

Зазвичай Бет тікала від будь-якого спілкування, особливо з дорослими, але цього разу не відступила.

– Як називається ця гра? – поцікавилася вона.

Містер Шайбель витріщився на неї.

– Повертайся нагору до інших.

Бет незворушно дивилася на нього; щось у цьому чоловікові та спокої, з яким він грав у свою загадкову гру, допомагало їй наполягати на своєму.

– Я не хочу до інших, – відказала вона. – Я хочу знати, що це за гра.

Прибиральник придивився до дівчинки пильніше. Тоді стеноу плечима.

– Ця гра називається шахи.

* * *

Між містером Шайбелем і піччю висіла гола лампочка на чорному дроті. Бет пильнувала, щоб на дошку не падала тінь від її голови. Був недільний ранок. Нагорі, в бібліотеці, в них був урок недільної школи, і дівчинка підняла руку, аби попросити дозволу вийти до вбиральні, та спустилася сюди.

Вона вже десять хвилин стояла, дивлячись, як прибиральник грає в шахи. Ніхто не обмовився бодай словом, але він, здається, не заперечував.

Часом чоловік хвилинами витріщався на фігури, незворушний, так ніби ненавидів їх, а тоді простягав руку понад черевом, брав одну з них пальцями за верхню частину, зупинявся на мить, ніби тримав мертву мишу за хвоста, і ставив її на іншу клітинку. На Бет очей не зводив.

Вона ж стояла, відкидаючи тінь на бетонну підлогу, і дивилася на дошку, не відводячи очей, спостерігаючи за кожним ходом.

* * *

Бет навчилася відкладати транквілізатори на вечір. Це допомагало заснути. Коли містер Фергюссен простягав їй довгасту пігулку, вона клала її до рота, ховала під язик, сьорбала консервованого апельсинового соку, який давали з ліками, ковтала, а тоді, коли містер Фергюссен переходив до наступної дитини, витягала пігулку з рота й кидала до кишені своєї сорочки з моряцьким комірцем. Пігулка була вкрита твердою оболонкою і не розмокала під язиком.

У перші два місяці Бет майже не спала. Намагалася заснути, лежачи непорушно й міцно замружившись. Але вона чула, як інші дівчатка кашляють, чи крутяться, чи бурмочуть у своїх постелях, або нічний черговий проходив коридором і його тінь лягала на її ліжко, і Бет бачила її навіть із заплющеними очима. Десь далеко дзвонив телефон або змивали воду в туалеті. Але найгірше було, коли вона чула голоси, що розмовляли на вахті в кінці коридору. Хоч як тихенько черговий говорив із нічним вахтером, хоч як люб'язно, Бет одразу напружувалась і насторожувалась. Живіт стискало, у роті з'являвся оцтовий присмак; і такої ночі сон так і не приходив.

Тепер Бет уможувалася на ліжку, даючи собі відчутти напругу в животі, але з трепетом, знаючи, що скоро вона мине. Дівчинка чекала в пільмі, сама, пильнуючи за собою, домагаючи, поки сум'яття не сядне піку. Тоді ковтала дві пігулки й розслаблялася, поки її тілом не починало розливатися полегшення, наче хвилі теплого моря.

* * *

– Навчите мене?

Містер Шайбель нічого не відповів, навіть не кивнув головою на знак того, що почув запитання. Далекі голоси нагорі співали «Несе́мо снопи»[2 – Популярний американський госпел, натхненний текстом псалма 126: «Все ходить та плаче, хто носить торбину насіння на посів, та вернеться з співом, хто носить снопи свої!» (Пс. 126:6, пер. І. Огієнка.)].

Бет почекала кілька хвилин. Її голос ледь не зірвався від напруги, але вона все одно вичавила:

– Я хочу навчитися грати в шахи.

Містер Шайбель простягнув свою тлусту руку до однієї з великих чорних фігур, спритно схопив її за голову й поставив на клітинку з іншого боку дошки. Тоді схрестив руки на грудях. Він так і не глянув на дівчинку.

– Я не граю з абиким.

Глухий голос прибиральника пролунав, мов ляпас. Бет розвернулася й пішла сходами нагору з огидним присмаком у роті.

– Я не абихто, – сказала вона чоловікові два дні по тому. – Я тут живу. – За її головою довкола голої лампочки кружляла маленька міль, і її бліда тінь регулярно перетинала дошку. – Ви можете навчити мене. Я вже дещо знаю, бо я спостерігала.

– Дівчата не грають у шахи, – голос містера Шайбеля звучав глухо.

Бет набралася сміливості й підійшла на крок ближче, тицяючи пальцем на одну з циліндричних фігур, яку в своїй уяві вона вже назвала гарматою, але не торкаючись її:

– Ця ходить вгору-вниз або вперед-назад. До кінця, якщо на шляху немає інших фігур.

Містер Шайбель якийсь час мовчав. Тоді вказав на фігуру, чия верхівка нагадувала зрізаний лимон:

– А ця?

Серце дівчинки закалатало.

– По діагоналі.

* * *

Можна було заощаджувати пігулки, вживаючи ввечері тільки одну, а другу відкладаючи. Бет зберігала запаси в своєму футлярі для зубної щітки, куди ніхто ніколи не зазірав. Треба було просто якомога краще витерти щітку паперовим рушником після чищення зубів або ж узагалі не користуватися нею й потерти зуби пальцем.

Тієї ночі Бет уперше випила три пігулки, одна за одною. Вона відчула легке поколювання поміж волосків на потилиці; щойно вона зробила важливе відкриття. Лежачи на своїй койці у вицвілій блакитній піжамі в найгіршому місці дівчачої спальні, поруч із дверима в коридор і навпроти вбиральні, вона відчула, як сяйво розлилося всім її тілом. Її життя стало простішим: вона дізналася про шахові фігури і про те, як вони рухаються та б'ють одна одну, а завдяки пігулкам, які давали в притулку, вміла викликати приємне відчуття в животі та напружених суглобах рук і ніг.

* * *

– Добре, дитино, – озвався містер Шайбель. – Тепер можемо пограти в шахи. Я буду за білих.

Бет чистила щітки. Це було після математики, а за десять хвилин починалася географія.

– У мене мало часу, – сказала вона.

Минулої неділі, за ту годину, що Бет провела в підвалі замість недільної школи, вона вивчила всі ходи. Ніхто ніколи не помічав її відсутності на уроці, якщо вона з'являлася на початку, оскільки до них з протилежного кінця міста приїжджала група дівчаток з іншого притулку. Але з географією все було інакше. Бет страшенно боялася містера Шелла, хоч і була найкращою в класі.

Прибиральник сказав своїм глухим голосом:

– Зараз або ніколи.

– У мене географія...

– Зараз або ніколи.

Бет завагалася лише на секунду, перш ніж наважитись. Тоді підтягнула до іншого краю дошки старий ящик з-під молока, який помітила раніше за піччю, сіла й промовила:

– Ходіть.

Містер Шайбель переміг її за чотири ходи тим, що, як вона пізніше дізналася, називалося «дитячим матом». Це було швидко, але не досить швидко, щоб Бет не запізнилася на географію на п'ятнадцять хвилин. Вона сказала, що була у вбиральні.

Містер Шелл стояв за своїм столом, уперши руки в боки. Оглянув клас.

– Хтось із вас, панянки, бачив цю панянку у вбиральні для панянок?

Почулися придушені смішки. Ніхто не підняв руки, навіть Джолін, хоча Бет уже двічі покривала її.

– А скільки панянок із вас були у вбиральні перед уроком?

Знову пролунало кілька смішків і здійнялося три руки.

– А хтось із вас бачив там Бет? Може, вона мила там свої гарненькі ручки?

Ніхто не відповів. Містер Шелл обернувся до дошки, де записував експортні товари Аргентини, і додав слово «срібло». На якусь мить Бет подумала, що питання закрито. Але тоді вчитель оголосив, стоячи спиною до класу:

– П'ять штрафних балів.

За десять штрафних балів дітей шмагали по сідницях шкіряним ременем. Бет куштувала того ремня лише в уяві, але на мить перед очима промайнула картинка вогняного болю в м'яких місцях. Дівчинка приклала руку до грудей, намагаючись на дні нагрудної кишені сорочки ранкову пігулку. Страх відчутно зменшився. Бет уявила футляр для зубної щітки, продовгуватий прямокутний пластиковий контейнер; зараз у ньому лежало ще чотири пігулки – у шухляді металевої тумбочки біля її койки.

Тієї ночі вона лежала горілиць на своєму ліжку. Вона ще не випила пігулку, що тримала в руці. Дослухалася до нічних звуків і помічала, як вони починають здаватися гучнішими, коли очі звикають до темряви. У кінці коридору, на вахті, містер Бірн заговорив із місіс Голланд. Від цього звуку тіло Бет напружилось. Вона примружилась і, втупившись у темну стелю над головою, викликала перед очима картинку шахівниці з білими й зеленими полями. Подумки розставила фігури на їхні місця: тура, кінь, слон, ферзь, король, а перед ними – ряд пішаків. Тоді вивела білого королівського пішака на четверту горизонталь. Після цього походила чорними. Вона могла грати так! Це було просто. Бет продовжила відтворювати партію, яку програла.

Вона переставила коня містера Шайбеля на третю горизонталь. Той стояв перед нею, ніби справжній, на уявній біло-зеленій шахівниці на стелі спальні.

Усі звуки вже стихли до гармонійного білого шуму на задньому плані. Бет, щаслива, лежала в ліжку і грала в шахи.

* * *

Наступної неділі вона заблокувала дитячий мат своїм королівським конем. Вона сто разів переграла цю партію подумки, поки не витиснула із себе весь гнів та приниження, залишивши тільки чіткі фігури й шахівницю на нічній стелі. Коли в неділю Бет прийшла грати з містером Шайбелем, усі її ходи були відпрацьовані, і вона переставила коня, ніби вві сні. Дівчинці подобалося торкатися фігур, відчувати мініатюрну конячу голову у своїй руці. Коли вона поставила коня на поле, прибиральник насупив брови. Він узяв ферзя за голову й поставив ним шах королю Бет. Але й до цього вона була готова: побачила це в ліжку напередодні ввечері.

На те, щоб загнати її ферзя в пастку, містерові Шайбелю знадобилося чотирнадцять ходів. Бет спробувала грати далі без ферзя, ігнорувати смертельну втрату, але чоловік простягнув руку і зупинив дівчинку, яка саме збиралася перевести пішака.

– Тепер ти здаєшся, – сказав він хрипким голосом.

– Здаюсь?

– Правильно, дитино. Коли ти ось так втрачаєш ферзя, то мусиш здатися.

Бет виричалася на нього, не зрозумівши. Містер Шайбель відпустив її руку, підняв її чорного короля і поклав на шахівницю набік. Той якийсь час покачався сюди-туди, а потім застиг.

– Ні, – заперечила Бет.

– Так. Ти здалася.

Їй захотілося чимось ударити прибиральника.

– Ви не розповідали про таке правило.

– Це не правило. Це спортивна етика.

Тепер Бет зрозуміла, про що він, але їй це не подобалось.

– Я хочу дограти, – сказала. Підняла короля й поставила на місце.

– Ні.

– Ви маєте дограти, – наполягла Бет.

Містер Шайбель звів брови й підвівся. Дівчинка ще ніколи не бачила його на ногах у підвалі – тільки в коридорах, коли він замітав, чи в класах, коли мив дошки. Тепер йому доводилося трохи сутулитись, аби не вдаритись головою об балки на низькій стелі.

- Ні, - повторив чоловік. - Ти програла.

Це було нечесно. Бет зовсім не було діла до спортивної етики. Вона хотіла грати й вигравати. Хотіла вигравати більше, ніж узагалі коли-небудь чогось хотіла. Вона сказала слово, якого не вимовляла від самої смерті матері:

- Будь ласка.

- Гру скінчено, - відрізав прибиральник.

Бет розлючено втупилася в нього.

- Ви жадібний...

Той опустил руки й повільно проказав:

- Більше ніяких шахів. Геть звідси.

Якби ж лишень вона була більшою. Але це було не так. Бет встала й пішла до сходів, а містер Шайбель мовчки проводжав її поглядом.

* * *

У вівторок, пройшовши коридором до дверей підвалу зі щітками в руках, Бет виявила, що двері замкнено. Вона двічі натисла на них стегном, але ті не зрушили з місця. Постукала, спершу тихо, а потім гучно, але з того боку не долинуло жодного звуку. Це було жакливо. Дівчинка знала, що містер Шайбель сидить там над шахівницею, що він просто злиться на неї за останній раз, але з цим не було чого вдіяти. Коли вона принесла щітки назад, міс Грем навіть не помітила, що Бет не почистила їх і повернулася раніше, ніж зазвичай.

У четвер вона була певна, що все повториться, але ні. Двері було відчинено, і коли вона спустилася сходами, містер Шайбель поводитися так, ніби нічого не сталося. Фігури були розставлені. Бет поспіхом витрусила щітки й сіла за дошку. Чоловік уже встиг походити своїм королівським пішаком. Вона походила власним на два поля вперед. Цього разу вона не припуститься помилки.

Прибиральник швидко походив удруге, а вона негайно відповіла на його хід. Вони нічого не говорили й постійно ходили. Бет відчувала напругу, і їй це подобалось.

На двадцятому ході містер Шайбель вивів коня в невдалий момент, і дівчинка змогла просунути пішака на шосту горизонталь від себе. Чоловік повернув коня. Він змарнував хід, і коли Бет це побачила, її пройняв трепет. Вона розміняла свого слона на того коня. Тоді, на наступному ході, знову посунула пішака. Ще хід - і він стане ферзем.

Містер Шайбель дивився на це, а потім розлючено простягнув руку і перекинув свого короля. Обое не сказали ні слова. Це була перша її перемога. Уся напруга вщухла, і те, що відчувала Бет, було найдивовижнішим у її житті.

* * *

Вона виявила, що може пропускати недільні обіди й ніхто не звертає на це уваги. Це дало їй три години з містером Шайбелем – поки той не йшов додому о пів на третю. Обое мовчали. Він завжди грав білими і ходив першим, а Бет – чорними. Дівчинка думала, чи не заговорити про це, але не стала.

Однієї неділі, після партії, яку чоловік заледве виграв, він сказав їй:

– Маеш навчитися Сицилійського захисту.

– Що це? – дратівливо відповіла Бет.

Її досі долала прикрість за поразку. Минулого тижня вона перемогла містера Шайбеля двічі.

– Коли білі ходять пішаком на d4, чорні роблять ось так, – він простягнув руку і пересунув білого пішака на дві клітинки вперед – це був його майже незмінний перший хід. Тоді взяв пішака перед чорним ферзевим слоном і поставив його на два поля ближче до середини. Це вперше чоловік показав Бет щось подібне.

– А потім що? – спитала вона.

Містер Шайбель узяв королівського коня та походив ним уперед і ліворуч.

– Кінь на f3.

– Що таке f3?

– Це поле на вертикалі слона з королівського флангу, на третій горизонталі. Куди я щойно поставив коня.

– У полів є назви?

Прибиральник незворушно кивнув. Бет відчувала його нехіть розкривати їй навіть цю інформацію.

– Якщо добре граєш, то так, у них є назви.

Вона подалася вперед.

– Навчіть мене.

Чоловік змірив її поглядом звисока.

– Ні. Не зараз.

Це доводило Бет до сказу. Дівчинка добре розуміла, що в кожного є свої таємниці. В неї вони були. І водночас хотіла перехилитися через шахівницю, вліпити прибиральникові ляпаса й змусити все розповісти. Вона шумно вдихнула.

- Це і є Сицилійський захист?

Містер Шайбель, здається, відчув полегшення від того, що Бет облишила тему назв полів.

- Це ще не все, - відповів він.

Чоловік продовжив показувати їй основні ходи та деякі варіанти. Але не використовував назв полів. Показав їй варіант Левенфіша та варіант Найдорфа і наказав повторити. Бет не припустилася жодної помилки.

Але коли після цього вони грали у справжню гру, містер Шайбель висунув уперед свого ферзевого пішака, і вона одразу зрозуміла, що те, чого він щойно їй навчив, у цій ситуації було безглуздом. Бет зиркнула на нього над шахівницею, відчуючи, що якби мала ніж, то могла б заколоти ним прибиральника. Тоді знову подивилася на дошку й походила своїм ферзевим пішаком, націлена виграти.

Містер Шайбель поставив поруч зі своїм ферзевим пішаком іншого, того, що перед слоном. Він часто так робив.

- Це одна з тих штук? Як Сицилійський захист? - запитала Бет.

- Вони називаються дебютами. - Чоловік не дивився на неї; він спостерігав за дошкою.

- Це один із них?

Чоловік стенув плечима.

- Це ферзевий гамбіт.

Дівчинці стало краще. Вона навчилася від нього чогось іще. Вирішила не брати запропонованого пішака, а залишити напругу на шахівниці. Так їй було більше до смаку. Їй подобалось, як вертикалями й діагоналями ширилася сила фігур. Посеред гри, коли фігури стояли по всій шахівниці, пристрасті, що вирували на дошці, захоплювали Бет. Вона походила своїм королівським конем, відчуючи, як розкривається його міць.

За двадцять ходів вона взяла обох тур містера Шайбеля, і той здався.

Бет перевернулася на ліжку, поклала на голову подушку, щоб затулити світло з-під дверей до коридору, і почала думати, як поєднати слона й туру, щоб поставити королю неочікуваний шах. Якщо вона пересуне слона, королю буде оголошено шах, і наступного ходу їй слон може робити що завгодно - навіть узяти ферзя. Бет досить довго лежала ось так, схвильовано обмірковуючи цей потужний напад. Тоді відкинула подушку, лягла горілиць, розклала шахівницю на стелі та почала перегравати всі свої партії з містером Шайбелем, кожну по черзі. Вона помітила два моменти, коли могла б відтворити щойно вигадану нею комбінацію тури й слона. В одному випадку можна було форсувати цю ситуацію за допомогою подвійної загрози нападу, а в іншому, ймовірно, підготувати їй непомітно. Бет подумки повторила ці дві партії з

новими ходами і виграла обидві. Тоді щасливо всміхнулася сама до себе та заснула.

* * *

Учителька математики доручила вичистити щітки іншому учневі, сказавши, що Бет потрібен відпочинок. Це було нечесно, адже в неї і далі були відмінні оцінки з математики, але вдіяти було нічого. Вона сиділа в класі, поки маленький рудий хлопчик щодня виходив до підвалу зі щітками, і виконувала свої безглузді вправи з додавання й віднімання тремтливою рукою. Вона хотіла грати в шахи чимдалі відчайдушніше.

У вівторок і середу дівчинка випила тільки одну пігулку, а другу відклала. У четвер змогла заснути, з годину програвши в шахи подумки, і зекономила обидві. Так само зробила в п'ятницю. Усю суботу під час роботи на кухні, християнського кіно в бібліотеці по обіді та Бесіди для Особистого Розвитку перед вечерею вона відчувала легеньке тепло, коли згадувала про шість пігулок у футлярі для зубної щітки.

Того вечора, коли оголосили відбій, вона проковтнула їх усі одну за одною й почекала. Ефект, коли він настав, був прекрасним – у її животі розлилась якась солодка легкість, а всі вузли напруги в тілі послабились. Бет намагалася не засинати якомога довше, щоб насолодитися теплом у своєму нутрі, цим глибоким хімічним щастям.

У неділю містер Шайбель запитав, де вона була, і Бет здивувало, що йому не байдуже.

– Мене не випускали з класу, – відповіла.

Чоловік кивнув. Шахівниця була розкладена, і Бет, на свій подив, побачила, що білі фігури стояли з її боку, а ящик з-під молока був на своєму місці.

– Я ходжу перша? – недовіжливо запитала дівчинка.

– Так. Відтепер будемо мінятися. Це за правилами.

Бет сіла й походила королівським пішаком. Містер Шайбель мовчки висунув свого слонового з ферзевого флангу. Вона пам'ятала ходи. Вона ніколи їх не забувала. Прибиральник зіграв варіант Левенфіша; Бет не зводила очей з довгих діагоналей можливих траєкторій його слона, якими той будь-якої миті міг кинутись убік. І знайшла спосіб нейтралізувати його на сімнадцятому ході. Їй вдалося розмінати його на свого слабшого слона. Тоді в гру вступив її кінь, потім тура, і ще за десять ходів Бет поставила мат.

Це було нескладно: лишень уважно спостерігати й уявляти собі варіанти розвитку подій.

Цей мат заскочив чоловіка зненацька; Бет запопала короля на восьмій горизонталі, простягнувши руку через усю дошку і твердо встановивши свою туру на матовому полі.

– Мат, – спокійно оголосила вона.

Сьогодні містер Шайбель здавався інакшим. Він не супився, як завжди, коли Бет перемагала. Він подався вперед і промовив:

– Я навчу тебе шахової нотації.

Дівчинка звела погляд.

– Назви полів. Тепер я тебе навчу.

Вона примружилась.

– Тепер я досить добре граю?

Чоловік хотів був щось сказати, але передумав.

– Скільки тобі років, дитино?

– Вісім.

– Вісім років. – Він нахилився вперед, наскільки йому дозволяло величезне черево. – Правду кажучи, дитино, ти неймовірна.

Вона не зрозуміла, що він має на увазі.

– Вибач, – містер Шайбель потягнувся по майже порожню пляшку, що стояла на підлозі. Тоді закинув голову й надпив із неї.

– Це віскі? – запитала Бет.

– Так, дитино. Але нікому не кажи.

– Не скажу, – пообіцяла вона. – Навчіть мене шахової нотації.

Прибиральник поставив пляшку назад. Бет якусь мить спостерігала за його рухами поглядом, думаючи про те, як смакує віскі і як людина відчувається, коли вип'є його. Тоді перевела погляд і знову зосередилася на шахівниці з її тридцятьма двома фігурами, від кожної з яких ширилася власна мовчазна сила.

* * *

Якось вона прокинулася посеред ночі. На краєчку її ліжка хтось сидів. Бет напружилась.

– Розслабся, – прошепотіла Джолін. – Це лише я.

Бет нічого не відповіла, просто лежала й чекала.

– Я подумала, тобі буде цікаво спробувати дещо, – сказала Джолін. Засунула руку під ковдру та обережно поклала її на живіт Бет. Вона лежала горілиць. Джолін не забирала руки, а тіло Бет не розслаблялося.

– Не затискайся, – прошепотіла Джолін. – Я не зроблю тобі боляче. – Вона тихенько захихотіла. – Я просто збуджена. Знаєш, що таке бути збудженою?

Бет не знала.

– Просто розслабся. Я лише трохи погладжу. Буде приємно, якщо ти не опиратимешся.

Бет повернула голову до дверей у коридор. Вони були зачинені. З-під них, як завжди, пробивалося світло. Вона чула далекі голоси біля вахти.

Рука Джолін рухалася донизу. Бет похитала головою.

– Не... – зашепотіла.

– Та цить уже, – перебила її Джолін. Її рука опустилася ще далі, а один палець почав рухатися сюди-туди. Боляче не було, але щось у Бет опиралося цьому. Дівчинка відчула, як пітніє. – О, бляха, – мовила Джолін. – Мабуть, це дуже приємно. – Вона посунулася ближче до Бет і взяла її долоню вільною рукою, тягнучи її до себе. – Ти теж мене торкнися, – сказала.

Бет розслабила руку. Джолін завела її під свою нічну сорочку, поки пальці дівчинки не намацали щось тепле й вологе.

– Ну ж бо, натисни трохи, – прошепотіла Джолін. Тон її шепоту був страхотливий. Бет послухалась і натисла сильніше. – Ну ж бо, мала, – шепотіла вона, – порухай вгору-вниз. Ось так.

Вона почала терти Бет пальцем. Та була нажахана. Бет кілька разів потерла Джолін, докладаючи зусиль, зосереджуючись на цій дії. Її обличчя змокло від поту, а вільна рука стискала простирadlo з усією силою.

Тоді лице Джолін опинилося біля її обличчя, а рука обійняла її за груди.

– Швидше, – прошепотіла Джолін. – Швидше.

– Ні, – сказала Бет уголос, налякана. – Ні, я не хочу. – Вона забрала руку.

– От срань, – голосно мовила Джолін.

У коридорі почулися поспішні кроки, і двері розчахнулися. До спальні ввірвалося світло. Це була одна з нічних наглядочок, яких Бет не знала. Пані стояла на порозі цілу хвилину. Усе було тихо. Джолін пішла. Бет не наважувалась поворухнутися, щоб перевірити, чи та повернулася до свого ліжка. Нарешті жінка пішла. Бет обернулася й побачила обриси тіла Джолін у її постелі. У тумбочці Бет лежало три пігулки; дівчинка випила всі три. Тоді лягла на спину й почекала, поки поганий присмак у роті не мине.

На ранок у ідальні Бет почувалася розбитою через недосип.

– Ти найпотворніша біла дівчинка у світі, – прорекла Джолін театральним шепотом. Вона підійшла до Бет, яка стояла в черзі за мюслями. – У тебе

потворний ніс і потворне обличчя, а шкіра в тебе як наждак. Ти біла бидлота, рагульська сучка.

І Джолін, задерши голову, пішла до віконця з яечнею.

Бет нічого не сказала, адже знала, що це була правда.

* * *

Король, кінь, пішак. Пристрасті на шахівниці ледве не розривали її на частини. Тоді – гуп! – упав ферзь. Тури по кутках дошки спершу зволікали, але трималися наготові, нарощуючи напругу, а тоді вивільняючи її за один-єдиний хід. На уроках природознавства міс Гедлі розповідала про магніти, про «силові лінії». Бет, яка мало не засинала від нудьги, різко прокинулася. Силові лінії: слони на діагоналях; тури на вертикалях.

Стільці в класі можна було вважати полями. Якби рудоволосий хлопчик на ім'я Ральф був конем, вона могла б підняти його й перевести на два стільці вперед і один убік, примостивши його на порожнє місце біля Деніз. Це означало б шах Берtrandу, який сидів за першою партою і був, як вирішила Бет, королем. Вона всміхнулася від цієї думки. Вони з Джолін за тиждень із гаком не сказали одна одній ні слова, але Бет не дозволяла собі плакати. Їй було майже дев'ять, і їй не потрібна була Джолін. Неважливо, що вона про це думала. Їй не потрібна була Джолін.

* * *

– На, – сказав містер Шайбель. Він простягнув їй щось у коричневому паперовому пакеті. Це була важка книжка в м'якій обкладинці – «Сучасні шахові дебюти».

Бет почала гортати сторінки, не вірячи власним очам. Вони були вкриті довгими стовпчиками шахових нотацій. Там були маленькі зображення шахівниці й розділи на кшталт «Дебюти ферзевого пішака» та «Системи Індійського захисту». Бет підвела погляд. Чоловік дивився на неї, суплячи брови.

– Це найкраща книга для тебе, – сказав він. – З неї ти дізнаєшся все, що хочеш.

Дівчинка нічого не сказала, а сіла на свій ящик з-під молока біля шахівниці, надійно тримаючи книжку на колінах і чекаючи на гру.

* * *

Найnudнішим предметом була англійська мова та література, з повільним голосом містера Есперо та поетами, що мали імена на кшталт Джон Грінліф Віттєр чи Вільям Каллен Браянт. «Куди веде тебе / Твій шлях самотній в небі надвечірнім»...[3 – Початок вірша Вільяма Каллена Браянта «До водоплавної птахи».] Це було тупо. А вчитель читав уголос, виразно вимовляючи кожне слово.

Поки містер Есперо читав, Бет тримала «Сучасні шахові дебюти» під партою. Вона по черзі вивчала кожен варіант, розігруючи їх подумки. На третій день нотації – e4, Kf3 – перетворилися в її меткому розумі на матеріальні фігури на реальних полях. Вона легко бачила їх; шахівниця була їй не потрібна. Можна було сидіти ось так, із «Сучасними шаховими дебютами» на колінах, укритих синьою плісированою саржевою спідницею, які видавали в притулку «Метуен», і поки містер Есперо бурмотів про те, як велика поезія збагачує дух, або цитував уголос рядки на кшталт: «До того, хто з природою зв'язок / Підтримує, природа промовляє / Мільйоном голосів», – шахові фігури переміщалися перед примруженими очима Бет. Наприкінці книжки були записані деякі класичні партії до самого кінця, до здачі на двадцять сьомому ході чи нічий на сороковому, і дівчинка навчилася проганяти в думках цілий балет фігур, інколи відчуючи, як перехоплює подих від елегантності комбінованого нападу або жертви чи від стримуваної рівноваги сил у певній ситуації. І вона завжди зосереджувалася на виграші або на можливості виграшу.

«В годину щастя / це мова радості й веселий усміх, / і красномовна врода...»[4 – Останні дві цитати – перші рядки найвідомішого вірша Вільяма Каллена Браянта «Танатопсис».], – читав містер Есперо, а думки Бет палко, натхненно витанцьовували, захоплені геометричною пишнотою шахів, і тонули у великих перестановках, які відкривалися її душі, а та відкривалася до них.

* * *

– Біле бидло! – прошипіла Джолін, коли вони виходили з уроку історії.

– Негритоска, – прошипіла Бет у відповідь.

Джолін стала й витріщилася на неї.

* * *

Наступної суботи Бет ужила шість пігулок і здалася їхній солодкій хімії, поклавши одну руку на живіт, а іншу – на піхву. Це слово вона знала. Це була одна з небагатьох речей, яких мама навчила її перед тим, як розбитись на «шевроле». «Підмийся, – казала мама у ванні. – І гарненько помий піхву». Бет порухала пальцями вгору-вниз, як робила Джолін. Приємно не було. Принаймні не їй. Бет забрала руку й провалилася назад у розслаблений стан від пігулок. Може, вона була замала. Джолін була старша на чотири роки, і в неї там росло кучеряве волосся. Бет його тоді відчула.

* * *

– Доброго ранку, бидлото, – спокійно сказала Джолін. Вираз її обличчя був розслаблений.

– Джолін! – гукнула Бет. Та підійшла ближче. Окрім них двох, поруч нікого не було. Це було в роздягальні після фізкультури.

- Чого ти хочеш? - запитала Джолін.

- Хочу знати, що таке членосос.

Джолін витріщилася на неї на якусь мить. Тоді розсміялася.

- Бляха, - сказала. - Ти знаєш, що таке член?

- Ні, не думаю.

- Це ота штука, яка є в хлопців. Наприкінці книжки про здоров'я. Схожа на палець.

Бет кивнула. Вона пам'ятала ту картинку.

- Ну, сонце, - серйозно мовила Джолін, - є дівчата, які люблять смоктати той палець.

Бет замислилася.

- Хіба вони ним не пісяють? - уточнила вона.

- Сподіваюсь, він очищується, - сказала Джолін.

Бет пішла, шокована. І досі збентежена. Вона чула про вбивць і катів; удома бачила, як сусідський хлопчак до півсмерті забив свого пса важким ціпом; але не розуміла, як хтось може робити те, про що розповіла Джолін.

* * *

Наступної неділі вона виграла п'ять партій поспіль. Вона грала з містером Шайбелем уже три місяці і знала, що він більше не в змозі її побити. Жодного разу. Вона передбачала кожний виверт, кожну загрозу, які він умів повернути. Йому не вдавалося заплутати її своїми конями, чи втримати фігуру на небезпечному полі, чи залякати її, взявши якусь важливу фігуру. Бет усе передбачала й запобігала загрозі, не припиняючи готувати напад.

Коли вони закінчили, прибиральник перепитав:

- Тобі вісім років?

- У листопаді буде дев'ять.

Він кивнув.

- Ти прийдеш наступної неділі?

- Так.

- Добре. Приходь обов'язково.

Наступної неділі в підвалі, крім містера Шайбеля, був іще один чоловік. Той був худорлявий, одягнений у смугасту сорочку з краваткою.

– Це містер Ганц із шахового клубу, – відрекомендував його містер Шайбель.

– Шахового клубу? – повторила Бет, розглядаючи новоприбулого чоловіка. Він трохи скидався на містера Шелла, хоч і всміхався.

– Ми граємо разом у клубі, – пояснив містер Шайбель.

– Я треную команду старшокласників. У «Дункан-Гай», – сказав містер Ганц.

Бет ніколи не чула про таку школу.

– Зіграєш зі мною? – запропонував містер Ганц.

Замість відповіді дівчинка всілася на ящику з-під молока. Збоку від шахівниці стояв складаний стілець. Містер Шайбель уместив у нього своє опасисте тіло, а містер Ганц сів на табурет. Простягнув руку швидким нервовим рухом і взяв двох пішаків: білого й чорного. Склав долоні пригорщю, потрусив пішаків, а тоді витягнув до Бет два стиснуті кулаки.

– Обирай руку, – сказав містер Шайбель.

– Навіщо?

– Гратимеш за тих, кого обереш.

– А-а, – вона простягнула руку й легко торкнулася лівої руки містера Ганца. – Оця.

Чоловік розтулив пальці. На його долоні лежав чорний пішак.

– Вибач, – сказав він, усміхаючись. Від його усмішки Бет стало незатишно.

Шахівниця вже стояла чорними до Бет. Містер Ганц поставив пішаків на місця, походив пішаком на e4, і дівчинка розслабилась. Вона вивчила кожнісінький рядочок про Сицилійський захист у книзі. Вона поставила свого пішака перед слоном ферзевого флангу на два поля вперед. Коли її суперник походив конем, Бет вирішила скористатися варіантом Найдорфа.

Але містер Ганц був трохи зарозумним для цього. Він грав краще за містера Шайбеля. А втім, після пів десятка ходів Бет зрозуміла, що його легко побити, і рухалася до перемоги спокійно й безжально, поки не змусила чоловіка здатися на двадцять четвертому ході.

Він поставив свого короля збоку від дошки.

– Ти, безперечно, знаєшся на грі, юна панно. У тебе тут є команда?

Дівчинка з нерозумінням втупилася в нього поглядом.

– Інші дівчата. Тут є шаховий клуб?

- Ні.

- Де ж ти тоді граєш?

- Тут.

- Містер Шайбель сказав, що ви граєте з ним по кілька партій щонеділі. Що ти робиш між тим?

- Нічого.

- Але як ти тоді тренуєшся?

Бет не бажала розповідати йому про те, як подумки грає в шахи на уроках і ночами в ліжку. Щоб відволікти містера Ганца, запропонувала:

- Хочете зіграти ще раз?

Він засміявся.

- Добре. Тепер твоя черга грати білими.

Вона перемогла його ще спритніше, почавши з дебюту Реті. У книжці його назвали «гіпермодерною» системою; Бет подобалось, як у ньому використовується білопільний слон. За двадцять ходів дівчинка зупинила містера Ганца і вказала йому на мат, який збиралася оголосити за три ходи. Чоловікові знадобилося пів хвилини, щоб побачити це. Не вірячи очам, він похитав головою і поклав свого короля набік.

- Це надзвичайно, - промовив він. - Я ніколи не бачив нічого подібного. - Містер Ганц підвівся й підійшов до печі, біля якої Бет помітила маленький пакет із магазину. - Зараз я мушу йти. Але я приніс тобі подарунок.

Він передав їй пакет. Бет зазирнула всередину, сподіваючись побачити ще одну книжку з шахів. Подарунок був загорнутий у рожевий обгортковий папір.

- Розпакуй, - сказав містер Ганц, усміхаючись.

Дівчинка вийняла пакунок і зірвала вільно обгорнутий папір. Під ним була рожева лялька в синій візерунчастій сукні та з губками бантиком. Бет якусь мить дивилася на неї.

- Ну як? - запитав містер Ганц.

- Хочете зіграти ще раз? - запропонувала Бет, тримаючи ляльку за руку.

- Мушу йти, - відповів чоловік. - Може, приїду ще раз наступного тижня.

Вона кивнула.

У кінці коридору стояла велика бочка для бензину, яку використовували як смітник. Дорогою на недільне кіно, проходячи повз бочку, Бет викинула в неї ляльку.

* * *

На уроці охорони здоров'я Бет знайшла ту картинку наприкінці книжки. На одній сторінці було зображено жінку, а на іншій – чоловіка. Це були прості рисунки без тіней. Обое стояли з опущеними руками, оберненими долонями назад. На трикутнику під пласким животом у жінки була проста вертикальна риска. У чоловіка такої риси не було, а якщо й була, її не було видно. Натомість він мав щось схоже на маленький гаманець, попереду якого звисала невеличка кругляста штучка. Джолін сказала, що вона схожа на палець. Це й був його член.

Учитель, містер Г'юм, розповідав, що потрібно їсти свіжу зелень бодай раз на день. Він почав записувати назви листових овочів на дошці. За великим вікном ліворуч від Бет розквітала рожева камелія. Дівчинка розглядала зображення голого чоловіка, марно намагаючись знайти якийсь секрет.

* * *

Наступної неділі містер Ганц повернувся. Він приніс власну шахівницю. На ній були чорні та білі поля, а фігури лежали в дерев'яній скриньці, оббитій червоною повстю. Вони були зроблені зі шліфованого дерева; на білих було видно текстуру. Поки містер Ганц розставляв їх, Бет витягнула руку й підняла одного з коней. Він був важчим, ніж ті, якими вона грала, а внизу мав кружечок зеленого фетру. Бет ніколи раніше не думала про володіння речами, але їй хотілося мати цей набір для шахів.

Містер Шайбель розклав свою шахівницю, як зазвичай, і приніс іще один ящик з-під молока до шахівниці містера Ганца. Тепер дві дошки лежали поруч за кількадесят сантиметрів одна від одної. Був сонячний день, і яскраве світло сочилось до приміщення, просіючись крізь низенькі кущі обік стежки скраю будівлі. Поки розставляли фігури, всі мовчали. Містер Ганц обережно забрав коня з руки Бет і поставив його на початкове місце.

– Ми подумали, що ти можеш зіграти з нами обома, – сказав він.

– Одночасно?

Чоловік кивнув.

Її ящик з-під молока поставили між двома шахівницями. Вона грала білими в обох партіях, і в обох почала з пішака на e4.

Містер Шайбель відповів Сицилійським; містер Ганц походив пішаком на e5. Бет навіть не доводилося зупинятись і думати над варіантами. Походила обидва рази й утупилася за вікно.

Вона побила їх обох без жодних зусиль. Містер Ганц розставив фігури, і все почалося спочатку. Цього разу Бет походила пішаком на d4 в обох партіях, а тоді пішаком на c4 – ферзевий гамбіт. Вона почувалася глибоко розслабленою, майже як уві сні. Близько півночі дівчинка вжила сім пігулок транквілізаторів, і та млість ще не минулася повністю.

Десь на середині партій вона дивилася на кущ із рожевими квітами, коли почула голос містера Ганца:

– Бет, я походив слоном на f4.

На що замріяно відповіла:

– Кінь на e5.

Кущ, здавалося, аж світився у весняних сонячних променях.

– Слон на g5, – сказав містер Ганц.

– Ферзь на d4, – відповіла Бет, так само не дивлячись.

– Кінь на c6, – прохрипів містер Шайбель.

– Слон на b5, – відказала дівчинка, не зводячи очей із рожевих суцвіть.

– Пішак на g6, – у голосі містера Ганца вчувалася дивна м'якість.

– Ферзь на a4, шах, – мовила Бет.

Вона почула, як містер Ганц різко втягнув повітря. За секунду він озвався:

– Король на f8.

– Мат за три ходи, – сказала Бет, не повертаючись. – Перший шах – конем. Навколо короля два чорні поля, і слон блокує обидва. Тоді кінь ставить мат.

Містер Ганц повільно видихнув.

– Господи Боже! – промовив він.

2

Усі дивилися суботнє пообіднє кіно, коли містер Фергюссєн прийшов відвести Бет до кабінету місіс Дірдорф. То був фільм про манери за столом під назвою «Як поводитись за вечерєю», тож дівчинка не заперечувала. Але була нажахана. Вони дізналися, що вона пропускала недільну школу? Що відкладає пігулки? Поки містер Фергюссєн у своїх білих брюках і футболці вів її довгим коридором, устеленим зеленим лінолеумом із чорними тріщинками, ноги в Бет тремтіли, а коліна підгиналися. Її грубі коричневі черевики скрипіли по лінолеуму, і вона мружилася в яскравому світлі люмінесцентних ламп. Напередодні в неї був день народження. Ніхто цього не помітив. Містер Фергюссєн, як і зазвичай, мовчав, швидко крокуючи поперед нею коридором. Біля дверей із матовим склом і табличкою «ГЕЛЕН ДІРДОРФ – ДИРЕКТОРКА» він зупинився. Бет штовхнула двері й увійшла.

Секретарка в білій блузці сказала їй іти далі до кабінету директорки. Місіс Дірдорф чекала на неї. Бет відчинила масивні дерев'яні двері і зайшла. У червоному кріслі сидів містер Ганц у коричневому костюмі. Місіс Дірдорф сиділа за письмовим столом. Вона розглядала Бет з-понад окулярів у черепаховій оправі. Коли дівчинка увійшла, містер Ганц ніяково всміхнувся й підвівся з крісла. Тоді знову незграбно сів.

– Елізабет, – сказала місіс Дірдорф.

Бет зачинила за собою двері й стала за кілька кроків від них. Вона дивилася на жінку.

– Елізабет, містер Ганц говорить, що ти... – директорка поправила окуляри на носі, – ...ти – обдарована дитина. – Вона зиркнула на Бет, ніби очікуючи, що та почне заперечувати. Але Бет мовчала, тож жінка повела далі: – У нього до нас незвичне прохання. Він хоче, щоб ти відвідала старшу школу у... – місіс Дірдорф знову глянула на містера Ганца.

– У четвер, – підказав той.

– У четвер. Після обіду. Він стверджує, що ти – феноменальна шахістка. І хоче, щоб ти зіграла в шаховому клубі.

Бет нічого не відповіла. Вона досі була налякана. Містер Ганц прочистив горло:

– У клубі дюжина членів, і я хотів би, щоб ти зіграла з ними.

– Ну? – перепитала місіс Дірдорф. – Ти цього хотіла б? Ми можемо оформити це як екскурсію. – Вона похмуро всміхнулася містерові Ганцу. – Ми намагаємось давати нашим дівчаткам можливість здобути досвід за стінами притулку.

Бет уперше про таке чула; вона не знала жодної дитини, яка коли-небудь кудись їздила.

– Так, – відповіла вона. – Я хочу.

– Добре, – сказала місіс Дірдорф. – Тоді домовились. Містер Ганц забере тебе з однією зі старшокласниць у четвер після обіду.

Чоловік підвівся, збираючись іти, і Бет хотіла піти за ним, але місіс Дірдорф покликала її.

– Елізабет, – заговорила директорка, коли вони залишились удвох, – містер Ганц повідомив мені, що ти граєш у шахи із нашим господарником.

Дівчинка вагалася, що відповісти.

– З містером Шайбелем.

– Так, пані.

– Це дуже неправильно, Елізабет. Ти ходила до підвалу?

Якусь мить вона думала збрехати. Але місіс Дірдорф було нескладно дізнатися правду.

– Так, пані, – повторила Бет.

Вона очікувала на вибух гніву, але голос жінки був на диво розслаблений.

– Так не можна, Елізабет, – сказала вона, – адже в притулку «Метуен» діють високі стандарти. Ми не можемо дозволити тобі грати в шахи в підвалі.

Бет відчула, як у животі щось напружилось.

– Здається, в комірчині для ігор є шахівниця, – мовила місіс Дірдорф. – Я попрошу Фергюссена пошукати.

У приймальні задзвонив телефон, і на апараті директорки замиготів вогник.

– Це все, Елізабет. Слідкуй за своїми манерами у старшій школі і не забудь почистити нігті.

* * *

У газетних коміксах про майора Гупла майор Гупл ходив до клубу «Оулз». Там чоловіки сиділи у старих великих кріслах, пили пиво й розмовляли про президента Айзенгауера і про те, скільки їхні дружини витрачають на капелюшки. У майора Гупла було велике черево, як у містера Шайбеля, а коли він сидів у клубі «Оулз» із пляшкою темного пива в руці, слова виривалися з його рота маленькими бульбашками. У найбільшій бульбашці було написано те, що він говорив, наприклад, «Пхе» чи «Овва!». Ото й був «клуб». Щось на кшталт читальної зали в бібліотеці притулку. Можливо, Бет гратиме з тими дванадцятьма людьми в подібній кімнаті.

Бет нікому про це не сказала. Навіть Джолін. Лежала в ліжку після відбою і думала про це з нетерплячим здриганням у животі. Чи зможе вона зіграти так багато партій? Дівчинка перекотилася горілиць і нервово помацала кишеньку піжами. Там лежали дві пігулки. До четверга лишалося шість днів. Можливо, містер Ганц мав на увазі, що Бет гратиме одну партію з однією людиною, а тоді наступну з іншою, якщо так було правильно.

Вона пошукала слово «феноменальний». У словнику зазначалося: «Рідкісний, незвичайний, винятковий». Тепер Бет подумки повторювала ці слова про себе: «Рідкісний, незвичайний, винятковий». У її голові вони перетворилися на мелодію.

Бет намагалася уявити одночасно дванадцять шахівниць, вишикуваних на стелі. Але бачила чітко лише чотири чи п'ять із них. Вона обрала для себе чорні фігури, а білі віддала «ім» і змусила «іх» походити пішаком на е4, а сама відповіла Сицилійським захистом. Бет виявила, що може вести п'ять партій і зосереджуватися на одній із них, поки чотири інші чекають на неї.

Вона почула, як у кінці коридору на вахті хтось спитав: «Котра зараз година?» – а інший голос відповів: «Пів на третю». Мама колись називала це

«глупа ніч». Зараз був саме такий час. Бет і далі грала в шахи, ведучи одночасно п'ять уявних партій. Вона забула про пігулки в кишеньці.

Наступного ранку містер Фергюссен, як і завжди, видав їй маленький паперовий келишок, але коли дівчинка зазирнула в нього, то побачила дві оранжеві пігулки з вітамінами й більше нічого. Вона підвела погляд на молодика за віконечком для видачі ліків.

– От і все, – сказав він. – Наступна.

Бет не ворухнулася, хоча дівчинка ззаду штовхала її в спину.

– А де зелені?

– Вам їх більше не дають, – відповів містер Фергюссен.

Бет стала навшпиньки й зазирнула за віконце. Там, за спиною містера Фергюссена, стояла велика скляна банка, аж на третину заповнена зеленими пігулками. Там їх було, мабуть, сотні, схожих на крихітні желейки.

– Он же вони, – сказала дівчинка, тицьнувши пальцем.

– Ми від них відмовляємось, – пояснив молодик. – Це новий закон. Ніяких транквілізаторів дітям.

– Зараз моя черга, – сказала Гледіс за спиною Бет.

Та не ворухнулася. Розтулила рота, щоб щось сказати, але нічого не вийшло.

– Зараз моя черга отримувати вітаміни, – повторила Гледіс гучніше.

* * *

Траплялися ночі, коли вона була така захоплена шахами, що засинала без пігулок. Але ця була не з таких. Бет не могла навіть думати про шахи. У її футлярі для зубної щітки лежали три пігулки, і це все. Кілька разів вона вирішувала дістати одну з них, але тоді передумувала.

* * *

– Чула, ти збираєшся показати себе, – промовила Джолін. Вона реготнула, радше сама до себе, ніж до Бет. – Будеш грати в шахи перед іншими.

– Хто тобі сказав? – запитала Бет. Вони перевдягалися після волейболу. Груди Джолін, на які рік тому ще й натяку не було, підстрибували під спортивною сорочкою.

– Дитино, я багато чого знаю, – відказала вона. – Це ж ото схоже на шашки, але де фігури стрибають по всьому полю? Мій дядько Губерт у таке грав.

– Тобі місіс Дірдорф сказала?

- Я не воджуся з тою тіткою, - і Джолін змовницьки всміхнулася: - Це Фергюссен. Він розповів мені, що ти ідеш до старшої школи в середмісті. Післязавтра.

Бет недовірко виторішила на дівчину. Працівники притулку не ділилися плітками з сиротами.

- Фергюссен?..

Джолін нахилилася й серйозно сказала:

- Ми з ним інколи дружимо. Тільки ні слова нікому, чула?

Бет кивнула.

Джолін відсунулася і продовжила витирати волосся білим рушником. Після волейболу можна було завжди потягти час, миючись у душі та вдягаючись, перш ніж іти на уроки.

Бет дещо спало на думку. За мить вона тихо гукнула:

- Джолін.

- А?

- Фергюссен давав тобі зелені пігулки? Додаткові?

Джолін суворо глянула на дівчинку. Тоді її лице пом'якшало.

- Ні, сонце. Я б і рада була, якби дав. Але на них там цілий штат увівся за ці пігулки.

- Але вони досі там. У великій банці.

- Що, реально? - перепитала Джолін. - Я не бачила. - Вона не зводила очей із Бет. - Я помітила, що ти якась метушлива останнім часом. У тебе симптоми відміни?

Бет випила останню пігулку напередодні ввечері.

- Не знаю, - відповіла вона.

- А ти зверни увагу, - сказала Джолін. - Наступні кілька днів тут буде повно знервованих сиріт.

Вона відклала рушник і потягнулася. Стоячи проти світла, з її кучерявим волоссям і великими круглими очима, Джолін здавалася вродливою. Сидячи на лавці поруч із нею, Бет почувалася потворною. Сірою, маленькою та потворною. І вона боялася лягати ввечері спати без пігулок. Минулі дві ночі дівчинка спала лишень по дві-три години. В очі ніби піску засипали, а потилиця пітніла навіть одразу після душу. Вона без упину думала про ту велику банку за спиною Фергюссена, на третину заповнену зеленими пігулками - їх вистачило б на сто футлярів для зубних щіток.

* * *

Дорогою до старшої школи Бет уперше їхала машиною, відколи опинилася в притулку «Метуен». Це було чотирнадцять місяців тому. Майже п'ятнадцять. Мама померла в машині, у чорній, як і ця, через гострий уламок керма, що ввігнався їй в око. Про це їй розповіла та жінка з планшеткою, поки дівчинка витріщалася на родимку на її щоці, нічого не кажучи. І навіть нічого не відчуваючи. Мама відійшла, сказала та жінка. Похорон за три дні. Труна буде забита. Бет знала, що таке труна: у ній спав Дракула. Татко відійшов за рік до того, через «безтурботне життя», як висловились мама.

Бет сиділа на задньому сидінні з великою сором'язливою дівчиною на ім'я Ширлі. Вона була з шахового клубу. Містер Ганц вів машину. Нутрощі Бет затагнулися цупким, як дріт, вузлом. Вона стискала коліна і дивилася просто перед себе, на потилицю містера Ганца над смугастим комірцем і на машини й автобуси попереду, що з'являлися та зникали за вітровим склом.

Ширлі спробувала зав'язати розмову.

– Ти знаєш, що таке королівський гамбіт?

Бет кивнула, але говорити боялася. Вона не спала всю ніч і майже не спала кілька ночей до того. Попередньої ночі чула, як Фергюссен сміявся й розмовляв із жінкою на вахті; його гримкий сміх покотився коридором і закотився попід дверима до спальні, де лежала на своїй койці задерев'яніла Бет.

Але дещо сталося – дещо неочікуване. Коли вона вже збиралася поїхати з містером Ганцом, до неї підбігла Джолін, хитро, як завше, зиркнула на чоловіка і сказала: «Можна нам поговорити лише кілька секунд?» Містер Ганц дозволив, і Джолін квапливо відвела Бет убік та дала їй три зелені пігулки.

– Ось, сонце, – мовила, – я бачу, що вони тобі потрібні.

Тоді вона подякувала містеру Ганцу й помчала до класу з підручником географії під пахвою.

Але Бет ніяк не могла вжити пігулки. Тепер вони лежали в неї в кишені, але вона боялась. У роті пересохло. Вона знала, що може закинути їх до рота так, що ніхто, мабуть, і не помітить. Але дівчинка була нажахана. Вони от-от будуть на місці. У голові паморочилося.

Машина зупинилася на світлофорі. За перехрестям була заправка з великою синьою вивіскою. Бет прокашлялася.

– Мені потрібно до вбиральні.

– Ми приїдемо за десять хвилин, – сказав містер Ганц.

Вона твердо похитала головою.

– Я не дочекаюсь.

Містер Ганц знизав плечима. Коли загорілося зелене світло, він заіхав на заправку. Бет пішла до дверей із літерою «Ж» і замкнула їх за собою. То була брудна кімнатка з розводами на білих кахлях і пощербленою раковиною. Вона відкрутила кран із холодною водою й закинула пігулки до рота. Склавши долоні пригорщю, набрала води і запила ліки. Й одразу стала почуватися краще.

* * *

То був великий клас із трьома дошками на дальній стіні. На центральній дошці білою крейдою було написано великими друкованими літерами: «ЛАСКАВО ПРОСИМО, БЕТ ГАРМОН!», а згори на стіні висіли кольорові фотографії президента Айзенгауера та віцепрезидента Ніксона. Більшість звичайних парт винесли з кабінету й поставили вздовж стіни коридору; решту зсунули до купи в дальньому кутку. Посеред приміщення літерою «П» розставили три складані столи, і на кожному лежало по чотири зелено-бежеві шахівниці з пластиковими фігурами. Із внутрішнього боку літери «П» стояли металеві стільці, до яких були розвернуті чорні фігури, але з боку білих стільців не було.

Після зупинки на заправці минуло двадцять хвилин, і Бет уже не тремтіла, але в неї пекло в очах і нили суглоби. Вона була вдягнена в свою темно-синю плісировану спідницю та білу блузку з вишитим на кишеньці червоним написом «Метуен».

Коли вони прийшли, в класі нікого не було; містер Ганц відімкнув двері своїм ключем. За хвилину пролунав дзвоник, і з коридору долинули тупіт ніг і крики, а тоді почали заходити учні. То були переважно хлопці. Великі хлопці, високі, як чоловіки; вони були з випускного класу. На них були светри, і вони сутулилися, засунувши руки до кишень. На мить Бет замислилася, куди їй сісти. Але якщо вона гратиме з ними всіма одночасно, то не зможе присісти; їй доведеться переміщатися від шахівниці до шахівниці, щоб робити ходи.

– Гей, Аллане. Диви! – крикнув один хлопець іншому, вказуючи великим пальцем на Бет.

Вона різко відчула себе маленькою і нікчемною людинкою – невиразною сиротою з каштановим волоссям у нудному казенному вбранні. Вона була вдвічі меншою за цих легковажних, зухвалих учнів із гучними голосами та в яскравих светрах. Бет почувалася безсилою й дурненькою. Але тоді знову глянула на шахівниці з розставленими у звичному порядку фігурами, і неприємне відчуття послабшало. Може, тут, у старшій школі, вона була не в своїй тарілці, зате поруч із цими дванадцятьма шахівницями була на своєму місці.

– Сідайте на свої місця і заспокойтесь, будь ласка, – заговорив містер Ганц із неочікуваною владністю. – Чарльз Ліві сяде за першу дошку, позаяк він наш найкращий гравець. Інші можуть сідати, куди хочуть. Під час гри не розмовлятимемо.

Раптом усі затихли й перевели погляди на Бет. Вона дивилась у відповідь незмигним поглядом і відчувала, як у ній здійсмається чорна, як ніч, ненависть.

Дівчинка обернулася до містера Ганца і спитала:

– Мені вже починати?

– Із першої дошки.

– А тоді переходити до наступної?

– Саме так, – підтвердив чоловік. Бет усвідомила, що він навіть не відрекомендував її членам гуртка. Вона підійшла до першої шахівниці, біля якої з боку чорних сидів Чарльз Ліві. Потягнулася, взяла королівського пішака і поставила його на четверту горизонталь.

Здивувало її те, як погано вони грали. Геть усі. За кілька найперших ігор свого життя вона зрозуміла більше, ніж вони. Вони залишали відсталіх пішаків по всій шахівниці, а їхні фігури були абсолютно незахищені від вилок. Кілька учнів спробували поставити їй мат грубим нападом. Бет відмахнулася від них, наче від мух. Вона спритно переходила від дошки до дошки – у животі було спокійно, а рука не дрижала. За кожною шахівницею їй вистачало короткого погляду, аби зчитати позицію й визначити, що потрібно зробити. Її ходи були швидкими, впевненими та смертоносними. Чарльз Ліві нібито був найкращим з усіх; вона ж загнала його фігури в безпомічне становище за десяток ходів; ще за шість поставила йому мат на останній горизонталі за допомогою комбінації коня й тури.

Думки Бет були ясні, а душа співала в такт прекрасним шаховим ходам. У класі пахло крейдою, і її черевики скрипіли, коли вона переходила до наступного гравця. Усі мовчали; Бет відчувала, що перебуває в центрі уваги – маленька й незворушна володарка становища. Надворі співали пташки, але вона їх не чула. Деякі учні витріщалися на неї. До класу позаходили хлопці й вишикувалися вздовж дальньої стіни, спостерігаючи за незугарною дівчинкою з сиротинця на околиці міста, яка рухалася від гравця до гравця енергійно та наполегливо, наче Цезар на полі бою чи Павлова[5 – Анна Павлова (1881–1931) – російська балерина, одна з найвідоміших танцівниць XX століття.] у світлі софітів. За грою спостерігало з дюжину людей. Дехто шкірився й позіхав, але інші відчували енергію, що сповнювала приміщення, присутність чогось такого, чого за довгу історію цього старого, ветхого класу тут іще не бачили.

Те, що робила Бет, було, правду кажучи, на диво тривіальним, але для тих, хто вмів слухати, енергія її дивовижного розуму аж бриніла в класі. Вона спалахувала в кожному її ході. За півтори години Бет побила їх усіх, ні разу не помилившись і не змарнувавши жодного ходу.

Вона зупинилась і роззирилась. Узяті фігури стояли купками поряд із кожною шахівницею. Дехто з учнів витріщався на неї, але більшість уникали її погляду. Кілька глядачів поплескали. Бет відчула, як шаріється; щось у ній відчайдушно тяглося до шахівниць, до глухих кутів на них. Тепер там нічого не залишилось. Вона знову стала маленькою безсилою дівчинкою.

Містер Ганц подарував Бет кілограмову коробку шоколадних цукерок «Вітменз» і повів її до машини. Ширлі мовчки сіла, дбаючи про те, щоб не торкатися дівчинки на задньому сидінні. Вони в повній тиші доїхали назад до притулку «Метуен».

Самостійна робота о п'ятій годині була нестерпна. Бет спробувала подумки пограти в шахи, але після гри в старшій школі уявні партії миттю втратили всі свої барви і сенс. Намагалася почитати підручник із географії, адже наступного дня мала бути контрольна, але той талмуд майже повністю складався з самих картинок, а дівчинці до них було байдуже. Джолін у класі не було, а Бет страшенно хотіла її побачити, щоб запитати, чи немає більше пігулок. Вона час від часу плескала долонею по кишені блузки в якійсь забобонній надії відчувати там маленьку тверду пігулку. Але там нічого не було.

Коли Бет прийшла на вечерю і взяла собі тацю, Джолін якраз їла спагеті. Бет підійшла до її столу, перш ніж сходити по їжу. Поруч із Джолін сиділа інша чорна дівчинка. Саманта, новенька. Вони з Джолін розмовляли.

Бет цілеспрямовано підійшла до них і запитала в Джолін:

– У тебе ще є?

Та насупила брови й похитала головою. Тоді поцікавилась:

– Як минув показ? Усе вдалося?

– Вдалося, – відповіла Бет. – Навіть однеї немає?

– Сонце, – мовила Джолін, відвертаючись, – я навіть чути про це не хочу.

* * *

На суботньому пообідньому кіно показували «Плащаницю». У фільмі грав Віктор Метьюр, і він був релігійний; весь персонал сидів, уважно дивлячись фільм, на виділеному ряду стільців позаду, біля тремтячого проектора. Перші пів години Бет майже не розплюшувала очей; вони були червоні й набряклі. У четвер вона не спала всю ніч, а в п'ятницю задрімала лишень на якусь годинку. Живіт скрутило вузлом, а в роті був присмак оцту. Дівчинка сиділа, згорблена, в складаному стільці, засунувши руку в кишеню спідниці, намагаючись викрутку, яку поклала туди вранці. Вона взяла її з верстака в хлопчачій теслярській майстерні, куди зайшла після сніданку. Ніхто її в цей час не бачив. Тепер вона стиснула викрутку в руці, аж їй заболіли пальці, глибоко вдихнула, встала й пробралася до дверей. Біля них сидів містер Фергюссен, наглядаючи за дітьми.

– В туалет, – прошепотіла Бет.

Містер Фергюссен кивнув, не зводячи очей з голого по пояс Віктора Метьюра на арені.

Вона рішуче пройшла вузьким коридором, переступаючи збрижені місця на вицвілому лінолеумі, повз дівчачу спальню й далі, до загальної зали, де

лежали журнали «Християнський запал» і книжкові антології від «Рідерз Дайджест», а на дальній стіні виднілося віконце з навісним замком і написом «АПТЕКА».

У залі було кілька маленьких дерев'яних табуретів; Бет узяла один із них. Поруч нікого не було. Вона чула крики гладіаторів із фільму в бібліотеці, але крім цього – лише власні кроки. Вони гупали дуже гучно.

Бет поставила табурет перед віконцем і залізла нагору, опинившись обличчям на рівні засува й замка на ньому. Саме віконце, зроблене з укріпленого сіткою-рабицею матового скла, було вставлене в дерев'яну раму. Деревина була густо пофарбована білою емаллю. Бет оглянула гвинти, які тримали пофарбований засув. У їхні пази забилася фарба. Дівчинка насупилась, і її серце загупало швидше.

У ті рідкісні моменти, коли татко був удома і тверезий, він полюбляв виконувати всілякі дрібні роботи в будинку. Будинок був старий, розташований у біднішій частині міста, і на дерев'яних деталях по всій оселі були товсті шари фарби. Бет у свої п'ять чи шість років допомагала татові виймати старі розетки й вимикачі зі стін за допомогою його великої викрутки. Їй це добре вдавалось, і татко хвалив її. «Ти все схоплюєш на льоту, золотко», – казав він. Бет ніколи не почувалася щасливішою. Але коли в пазах гвинтів виявлялася фарба, він говорив: «Дай-но татко тобі допоможе», – і робив щось, щоб донька могла просто вставити викрутку в гвинт і повернути. Але що він робив, аби прибрати фарбу? І в який бік крутити? На мить Бет мало не задихнулася від раптового усвідомлення своєї невмілості. Крики з фільму переросли в ревіння, а з ними посилилась і несамоविта музика. Бет могла злізти з табурета, повернутись і сісти на своє місце.

Але якби вона так зробила, то продовжила б почуватися так, як тепер. Їй довелося б лежати ночами в койці, так що світло з-під дверей било б їй в очі, а звуки з коридору – по вухах, із неприємним присмаком у роті, і не було б ніякого полегшення, ніякого розслаблення в тілі. Бет узяла викрутку й ударила нею по голівках двох великих гвинтів. Нічого не відбулося. Вона стиснула зуби й замислилася. Тоді похмуро кивнула, міцніше стисла викрутку та почала зчищати фарбу краєчком її наконечника. Ось що робив татко. Бет стисла викрутку обома руками, твердо впираючись ногами в табурет, і дряпнула вздовж паза. Частина фарби відлущилась, оголивши мідний гвинт. Дівчинка шкрябала далі, і відлущилося ще трохи фарби. Тоді від гвинта відпав великий пластівець, і паз оголився.

Вона взяла викрутку в праву руку, обережно вставила наконечник у паз і повернула – ліворуч, як учив татко. Тепер вона пригадала. У неї була хороша пам'ять. Заходилася крутити якомога сильніше. Нічого не виходило. Бет витягла викрутку, схопила її обома руками і вставила назад. Тоді звела плечі та крутила, поки не відчула різкий біль у долонях. Аж раптом щось скрипнуло, і гвинт піддався. Вона крутила, поки не змогла витягти гвинт пальцями, і поклала його в кишеню блузки. Після цього взялася за другий. Та частина засува, над якою працювала Бет, мала триматися на чотирьох гвинтах – по одному на кожен куточок, – але їх було лише два. Дівчинка помітила це за останні кілька днів, водночас щодня перевіряючи, коли отримувала вітаміни, чи досі у великій банці лежать зелені пігулки.

Вона поклала другий гвинт до кишені, і край засува відійшов від стіни сам собою – на ньому досі висів великий замок, а інший кінець був пригвинчений до рами. Бет швидко зрозуміла, що відкрутити треба буде лише одну половину засува, а не обидві, як здавалося спочатку.

Дівчинка потягнула віконце на себе, відхилившись назад, і просунула голову крізь отвір. Лампочка не горіла, але у темряві виднілися обриси великої банки. Бет просунула в отвір руки і, ставши навшпиньки, штовхнула себе вперед якомога далі. І плюхнулася животом на підвіконня. Вона почала повзти, і ноги відірвалися від табурета. Край підвіконня був трохи загострений і, здавалося, десь щось рвав. Бет не стала зважати на це й повзла далі, методично просуваючись уперед. Вона відчула і водночас почула, як рветься блузка. Не звернула уваги: у її шафці лежить інша, тож можна буде перевдягтись.

Тепер її руки торкалися холодної гладенької поверхні металевого столу. То був той вузький білий столик, за яким стояв містер Фергюссен, коли роздавав їм ліки. Бет знову поповзла вперед, спершись на руки. Там стояло кілька коробок. Вона розсунула їх, звільнивши собі місце. Тепер рухатись стало легше. Відчуваючи підвіконня під стегнами, дівчинка перемістила вагу тіла на руки, поки таз не перекинувся через раму і вона не впала на столик, в останній момент скрутившись, щоб не гепнутись на підлогу. Їй вдалося! Бет кілька разів глибоко вдихнула і злізла зі столу. У кімнатчину проникало досить світла. Вона підійшла до дальньої стіни і стала перед тьмяною банкою. Та була накрита склянню кришкою. Бет узяла банку й поставила на стіл. Тоді повільно опустила в неї обидві руки. Торкнулася пучками пальців гладенької поверхні десятків, сотень пігулок. Занурила руки глибше, аж по зап'ястя. Глибоко вдихнула й надовго затримала дихання. Нарешті видихнула та дістала праву руку, набравши в неї жменю пігулок. Вона не рахувала їх, просто поклала до рота й проковтнула всі.

Тоді напхала три пригорщі пігулок до кишені спідниці. На стіні праворуч від віконця висів диспенсер для паперових келишків. Дівчинка змогла дістати до нього, ставши навшпиньки й потягнувшись. Узяла чотири келишки. Вона визначилася з такою кількістю напередодні вночі. Принесла їх до столу, де стояла банка з пігулками, обережно поставила й наповнила кожен по черзі. Тоді відступила назад і поглянула на банку. Та спорожніла майже наполовину. Але цю проблему, здається, ніяк не можна було вирішити. Доведеться почекати й подивитися, що станеться.

Залишивши келишки на столі, Бет пішла до дверей, через які сюди заходив містер Фергюссен для роздачі ліків. Вона вийде, відімкнувши їх ізсередини, і двічі сходять до спальні й назад, щоб перенести пігулки до металевій тумбочки біля свого ліжка. Складе пігулки в майже порожню коробку з-під паперових серветок. Згори покладе кілька серветок і заховає коробку на дно емальованої тумбочки, під чисту білизну й шкарпетки.

Але двері не відчинялися. Вони були замкнені якимось хитрим способом. Бет уважно обмацала клямку. У горлі з'явився важкий клубок, а руки заміли, ніби в мерця. Те, що вона запідозрила, коли двері не відчинилися, підтвердилось: навіть щоб вийти зсередини, потрібен був ключ. А вилізти крізь маленьке віконце з чотирма паперовими келишками, повними транквілізаторів, Бет не могла.

Дівчинка запанікувала. Її відсутність у бібліотеці хтось помітить, і Фергюссен піде шукати її. Або зламається проектор, і всіх дітей відправлять до загальної зали під наглядом Фергюссена, а тут вона. Але, окрім паніки, Бет відчувала себе в пастці: так само жахливо, аж до завмирання серця, вона почувалась, коли її забрали з дому й привезли до цього закладу, змусили спати в кімнаті з двадцятьма чужими дітьми і всю ніч чути різні звуки, що було, в якомусь сенсі, не краще за крики татка й мами вдома – крики з яскраво освітленої кухні. Бет спала в ідальні на розкладачці. Тоді вона також почувалася в пастці і в неї німіли руки. Під дверима між ідальнею та кухнею з'явив великий отвір, і крізь нього разом із криками заливалося світло.

Бет схопилася за дверну клямку й завмерла на довгий час, коротко дихаючи. Тоді її серце майже повністю заспокоїлось, а зацікавлення в руках минуло. Вона завжди може вилізти звідси через віконце. У її кишені було повно пігулок. Вона могла поставити келишки на білий столик перед віконцем, а тоді, опинившись на табуреті, потягнутися й забрати їх усі по черзі. Бет уявляла все це, наче шахові ходи.

Вона перенесла келишки на столик. У ній уже почав наростати надзвичайний спокій, як той, який дівчинка відчула в старшій школі, коли зрозуміла, що вона непереможна. Поставивши четвертий келишок, Бет обернулася і подивилася на банку. Фергюссен помітить, що хтось украв пігулки. Це неможливо було приховати. Її батько часом казав: «Обізвався грибом – лізь у кіш».

Бет перенесла банку на столик і висипала вміст келишків назад, а тоді відступила і прикинула висоту. Буде неважко перехилитися з-за віконця й дістати банку. Знала вона й те, де можна її сховати – на полиці закинutoї комірчини в дівчачому туалеті. Там стояло оцинковане відро, яке ніхто ніколи не використовував; банка мала поміститися в нього. У комірчині також була маленька драбина, і дівчинка могла спокійно користуватися нею, адже вбиральню можна було замкнути зсередини. Тоді, якщо пігулки почнуть шукати, навіть якщо їх знайдуть, ніщо не вказуватиме на Бет. Вона братиме лише по кілька за раз і нікому про це не розповість – навіть Джолін.

Пігулки, які вона ковтнула кілька хвилин тому, починали діяти. Уся нервовість випарувалась. Із ясним розумом Бет рішуче залізла на білий столик містера Фергюссена, просунула голову у віконце й оглянула досі порожню кімнату. Банка з пігулками стояла за десяток сантиметрів від її лівого коліна. Вона пролізла крізь віконце й стала на табурет. Стоячи на висоті, почувалася спокійною, сильною, вільною розпоряджатися власним життям.

Бет замріяно нахилилася вперед і взяла банку за вінця обома руками. Усім тілом розлилася приємна розслабленість. Вона дала тілу обм'якнути, витріщаючись у глибини зелених пігулок. З бібліотеки долинула урочиста музика з фільму. Дівчинка досі стояла на табуреті навшпиньки, а тілом сперлася на підвіконня; вона вже не відчувала гострого краю. Була ніби м'яка ганчір'яна лялька. Зір розфокусувався, і зелень пігулок перетворилася на яскраве розмите світло.

«Елізабет!» Голос, здавалося, пролунав із середини голови. «Елізабет!» То був голос жінки, різкий, як у мами. Бет не озирнулася. Пальці, якими вона

стискала вінця банки, розслабились. Вона стиснула їх і підняла банку. Відчула, як рухається вповільнено, наче в кіно, де герой падає з коня на родео і видно, як він поволі сповзає на землю, так наче це зовсім не боляче. Бет підняла банку обома руками й розвернулася, дно стукнулось об підвіконня з глухим брязкотом, її зап'ястки смикнулись, і банка вислизнула з рук та розбилася об край табурета. Уламки, змішані з сотнями зелених пігулок, посипались на лінолеум. Скельця виблискували, наче гірський кришталь, і мерехтіли на підлозі, а пігулки котилися яскравим водоспадом до ніг місіс Дірдорф. Та стояла за кілька метрів від Бет, без упину повторюючи: «Елізабет!» Минула, здавалося, ціла вічність, поки пігулки не завмерли.

За спиною місіс Дірдорф стояв містер Фергюссен у білих брюках і футболці. Поруч із ним був містер Шелл, а одразу за ними юрилися, намагаючись розгледіти, що сталося, інші діти – деякі з них досі мружилися від фільму, який щойно закінчився. Усі до одного в залі витріщалися на Бет, яка стояла на своєму табуреті, ніби на крихтній сцені, тримаючи руки перед собою, неначе досі стискаючи ними банку.

Фергюссен поїхав із нею коричневою службовою автівкою і заніс її до лікарні, до маленької палати з яскравим світлом, де дівчинку змусили ковтнути сіру гумову трубку. Це було просто. Бет усе було байдуже. Перед очима досі стояв зелений насип пігулок у банці. Усередині неї коїлися дивні речі, але це було неважливо. Вона заснула й прокинулась лише на мить, коли їй у руку заштрикнули голку. Бет не знала, як довго там пробула, але не ночувала. Фергюссен відвіз її назад того ж вечора. Тепер вона їхала на передньому сидінні, бадьора й безтурботна. Лікарня розміщувалася на території університету, де Фергюссен навчався на магістратурі; проїжджаючи повз психологічний корпус, молодик кивнув на нього.

– Он там я навчаюсь, – сказав.

Бет ледь помітно кивнула. Вона уявила, як Фергюссен-студент пише контрольні роботи й підводить руку, коли хоче вийти з класу. Раніше він їй ніколи не подобався – дівчинка просто вважала його одним з інших.

– Боже, мала, – сказав він, – я думав, Дірдорф просто вибухне.

Бет спостерігала, як повз вікно машини пропливають дерева.

– Скільки ти проковтнула? Двадцять?

– Я не рахувала.

Фергюссен реготнув.

– Що ж, насолоджуйся, – мовив він. – Бо завтра буде ломка.

* * *

У притулку Бет одразу лягла й проспала глибоким сном дванадцять годин. Уранці після сніданку Фергюссен, який знову тримався по-звичайному

відсторонено, сказав їй піти до кабінету місіс Дірдорф. Як не дивно, дівчинка не боялася. Дія пігулок закінчилась, але вона почувалася виспаною та спокійною. Одягаючись, вона виявила дещо надзвичайне. Глибоко в кишені її саржевої спідниці лежали двадцять три пігулки транквілізаторів – вони вціліли після того, як її спіймали, повезли до лікарні, роздягали і знову вдягали. Бет довелося витягти щітку з футляра, щоб вони туди помістилися.

Місіс Дірдорф змусила її прочекати майже годину. Бет не зважала. Читала статтю в «Нешенел Джографік» про плем'я індіанців, які жили в розщелинах скель. Люди з коричневою шкірою, чорним волоссям і поганими зубами. На всіх картинках були діти, часто вони тулилися до старших. Це було дуже дивно; Бет рідко торкалася старші, хіба що задля покарання. Вона не дозволяла собі думати про точильний ремінь місіс Дірдорф. Якщо директорка пустить його в хід, Бет стерпить. Якимось чином дівчинка відчувала, що те, на чому її спіймали, виходило далеко за межі звичних покарань. І в глибині душі усвідомлювала, що й сам притулок був причетний до цього, адже тут її та всіх інших годували пігулками, які мали зробити дітей не такими метушливими, простіше керованими.

* * *

Місіс Дірдорф не запропонувала їй сісти. На її маленькій блакитній чинцовій каналі сидів містер Шелл, а в червоному кріслі – міс Лонсдейл. Вона вела уроки недільної школи. До того, як Бет почала тікати грати в шахи, вона по неділях слухала промови міс Лонсдейл. Там ішлося про християнське служіння і про те, які погані комунізм і танці, і ще деякі речі, про які міс Лонсдейл висловлювалась досить розмито.

– Ми вже годину обговорюємо твій випадок, Елізабет, – повідомила місіс Дірдорф. Її погляд, прикутий до Бет, був холодний і загрозливий.

Дівчинка мовчки дивилася на директорку. Вона відчувала, що відбувається щось схоже на шахову партію. У шахах не можна вказувати, яким буде твій наступний крок.

– Твій учинок став для нас усіх глибоким потрясінням. В історії притулку «Метуен» не було нічого... – на мить бокові м'язи щелеп Дірдорф проступили під шкірою, наче сталеві дроти, – ...нічого настільки прикрого. Це не має повторитися.

Озався містер Шелл:

– Ми страшенно розчаровані...

– Я не можу заснути без цих пігулок, – сказала Бет.

Запала приголомшена мовчанка. Ніхто не очікував, що вона заговорить. Тоді місіс Дірдорф сказала:

– Тоді тобі тим паче не слід їх уживати.

Але в голосі жінки було щось дивне, ніби вона була нажахана.

- Вам узагалі не слід було давати їх нам, - мовила Бет.

- Я не терпітиму, щоб дитина мені огризалася, - сказала місіс Дірдорф. Вона підвелася й нахилилася до дівчинки через стіл. - Ще раз зі мною так заговориш - пошкодуєш.

У Бет перехопило подих. Місіс Дірдорф здавалася велеткою. Бет відсахнулася, ніби торкнулася розпеченого металу.

Директорка сіла на місце й поправила окуляри.

- Тобі заборонено користуватися бібліотекою та ігровим майданчиком. Ти не ходитимеш на суботне кіно і лягатимеш спати раніше, о восьмій. Тобі зрозуміло?

Бет кивнула.

- Відповідай.

- Так.

- Ти приходитимеш на недільні заняття за пів години і відповідатимеш за розставлення стільців. Якщо ставитимешся до цього недбало, міс Лонсдейл одразу повідомить мені. Якщо хтось помітить, як ти шепочеш до іншої дитини у недільній школі чи на будь-якому іншому уроці, тобі автоматично дадуть десять штрафних балів. - Місіс Дірдорф зробила паузу. - Ти розумієш, що означають десять штрафних балів, Елізабет?

Та кивнула.

- Відповідай.

- Так.

- Елізабет, міс Лонсдейл каже, що ти часто виходила з уроків недільної школи на довгий час. Цьому слід покласти край. По неділях ти залишатимешся на занятті повні півтори години. Писатимеш огляд кожної недільної розмови і здаватимеш мені на стіл у понеділок зранку. - Місіс Дірдорф відхилилася на спинку дерев'яного крісла й схрестила руки на колінах. - І ще, Елізабет...

Дівчинка пильно поглянула на неї.

- Так, пані.

Директорка похмуро всміхнулася.

- Більше ніяких шахів.

* * *

Наступного ранку після сніданку Бет стала у вітамінну чергу. Вона бачила, що засув на віконці замінили і що цього разу в усіх чотирьох дірках із кожного боку замка були гвинти.

Коли вона підійшла до віконця, Фергюссен глянув на неї й вишкірився.

– Хочеш узяти сама? – запитав.

Бет похитала головою й простягнула руку по вітаміни. Він видав їх і додав:

– Розслабся, Гармон.

Його тон був приязний; дівчинка ще ніколи не чула, щоб він так розмовляв за роботою.

* * *

Міс Лонсдейл була не така вже й погана. Її, здається, бентежило, що Бет мусить приходити до неї о пів на десяту, і вона нервувалася, показуючи дівчинці, як розкладати та розставляти стільці, та допомагаючи з першими двома рядами. Бет упоралася з цим досить легко, а от слухати розмови міс Лонсдейл про безбожний комунізм і те, як він поширюється Сполученими Штатами, було непросто. Бет хотілося спати, і вона не встигла доснідати. Але мусила уважно стежити, щоб написати звіт. Вона слухала, як міс Лонсдейл у своїй смертельно серйозній манері говорить про те, як нам слід пильнувати, про те, що комунізм подібний до хвороби і може заражати людей. Дівчинка не дуже добре розуміла, що таке комунізм. Щось, у що вірили злі люди в інших країнах, на кшталт нацистів, які мільйонами катували євреїв.

Якби місіс Дірдорф нічого не сказала містерові Шайбелю, той зараз чекав би на неї. Бет хотіла бути з ним і грати в шахи, спробувати зіграти проти нього ферзевий гамбіт. Можливо, знову приїде містер Ганц із кимось із шахового клубу, з ким вона могла б пограти. Вона дозволяла собі думати про це лише коротку мить, і її серце обривалося. Їй хотілося втекти. Бет відчувала, як очі наливаються слізьми.

Вона кліпнула, струснула головою й продовжила слухати міс Лонсдейл, яка тепер розводилася про Росію – просто-таки жакливе місце.

* * *

– Ти б себе бачила, – сказала Джолін. – На тій табуретці. Просто пливла над усіма, а Дірдорф на тебе волила.

– Відчуття було дивне.

– Бляха, а то. Б'юсь об заклад, було класно. – Джолін нахилилася трохи ближче. – Сіки ти їх узагалі змогла?

– Тридцять.

Джолін вирячила очі.

– Бля-аха! – мовила вона.

* * *

Спати без пігулок було важко, але все-таки можливо. Бет зберігала ті крихти, що мала, на особливі випадки і вирішила, що, коли вже їй доводиться не спати по кілька годин щоночі, вона витрачатиме цей час на вивчення Сицилійського захисту. У «Сучасних шахових дебютах» йому приділили п'ятдесят сім сторінок, зі ста сімдесятьма рядками, що починалися з с5. Ночами вона запам'ятає їх і програє їх усі в голові. Після цього, коли вона знатиме всі варіанти, можна буде перейти до захисту Пірца та дебютів Німцовича та Руї Лопеса. «Сучасні шахові дебюти» були товстою, масивною книжкою. У неї все буде добре.

Одного дня, виходячи з уроку географії, Бет побачила в кінці довгого коридору містера Шайбеля. Той мав із собою металеве відро на коліщатках і мив підлогу шваброю. Усі учні йшли в інший бік, на перерву, до дверей на подвір'я. Бет підійшла до прибиральника, зупинившись там, де починалася мокра підлога. Стояла там із хвилину, поки він не підвів на неї погляд.

– Вибачте, – сказала дівчинка. – Мені більше не дозволяють грати.

Містер Шайбель насупився і кивнув, але нічого не відповів.

– Мене покарали. Я... – Бет глянула на його лице. На ньому нічого не відображалось. – Вибачте, що я не можу з вами пограти.

На мить їй здалося, що чоловік збирається щось сказати. Але він знову перевів очі на підлогу, трохи зігнув своє тлусте тіло й продовжив возити шваброю сюди-туди. У Бет зненацька з'явився кислий присмак у роті. Вона розвернулася і пішла коридором геть.

* * *

Джолін казала, що в різдвяні свята завжди когось усиновлюють чи в дочеряють. Наступного року після того, як Бет заборонили грати в шахи, в грудні забрали двох дівчат. Обое були гарненькі, думала собі Бет. «Обое білі», – сказала Джолін уголос.

Їхні два ліжка якийсь час стояли порожні. Тоді, одного ранку після сніданку, до дівчачої спальні зайшов Фергюссен. Кілька дівчаток захихотіли, побачивши його з масивною в'язкою ключів на поясі. Він підійшов до Бет, яка надягала шкарпетки. Наближався її десятий день народження. Вона надягла другу шкарпетку й підвела погляд на молодика.

Той насупив брови.

– Тобі призначили нове місце, Гармон. Іди за мною.

Вона пішла за ним через усю спальню, до дальньої стіни. Там попід вікном стояла одна з порожніх койок. Вона була трохи більша за інші, а довкола було більше простору.

– Можеш перекласти свої речі до тумбочки, – сказав Фергюссен. Він затримав на дівчинці погляд. – Тут тобі буде краще.

Бет стояла приголомшена. Це було найкраще місце у спальні. Фергюссен щось писав на планшетці. Вона простягла руку, торкнулася пальцями його передпліччя, на якому росло чорне волосся, над наручним годинником.

– Дякую, – мовила вона.

3

– Бачу, за два місяці тобі буде тринадцять, Елізабет, – сказала місіс Дірдорф.

– Так, пані.

Бет сиділа на стільці з прямою спинкою перед робочим столом директорки. Фергюссен забрав її з уроку. Була одинадцята ранку. Дівчина не була в цьому кабінеті понад три роки.

Раптом озвалася пані на канапі – прорекла зі стриманою радістю:

– Дванадцять – такий чудовий вік!

Пані була вдягнена в шовкову сукню та блакитний кардиган. Вона могла б бути симпатичною, якби не всі ті рум'яна та помада і те, як вона знервовано викривляла рот, розмовляючи. Поруч із нею сидів чоловік у темно-сірому, зернистому твідовому костюмі з жилетом.

– Елізабет добре даються всі предмети. Вона перша в класі з читання та математики.

– Це дуже гарно! – сказала пані. – Мені математика геть не давалася. – Вона широко всміхнулася до Бет. – Я місіс Вітлі, – додала довірливим тоном.

Чоловік прочистив горло і нічого не сказав. Мав такий вигляд, ніби зовсім не хотів тут бути.

Бет кивнула на слова пані, але не могла вигадати, що відповісти. Навіщо її сюди покликали?

Місіс Дірдорф повела далі про навчання Бет, а пані в блакитному кардигані уважно й захоплено слухала. Директорка нічого не сказала про зелені пігулки та любов дівчини до шахів; в її голосі вчувалося відсторонене схвалення Бет. Коли вона договорила, на якийсь час запала незручна

мовчанка. Тоді чоловік знову прочистив горло, збентежено пововтузився на місці й звернув погляд на Бет, але дивився мовби на простір над її головою.

– Тебе тут кличуть Елізабет? – його голос звучав так, ніби в нього в горлі застрягла бульбашка повітря. – Чи Бетті?

Дівчина поглянула на нього.

– Бет, – відповіла. – Мене кличуть Бет.

За наступні кілька тижнів вона забула про зустріч у кабінеті місіс Дірдорф, занурившись у навчання й читання. Бет знайшла комплект книжок для дівчат і читала їх у будь-який можливий момент – на уроках, уночі в ліжку, в неділю по обіді. Там оповідалося про пригоди найстаршої дочки у великій безладній родині. За пів року до того у вітальні притулку «Метуен» з'явився телевізор, і його вмикали щовечора на годину. Але Бет виявила, що пригоди Еллен Форбс цікавіші за «Я люблю Люсі» та «Димок зі ствола»[6 – Американські серіали, що виходили в 1950-ті роки.]. Тож сідала собі в ліжку, на самоті у спальні, і читала, поки не оголошували відбій. Ніхто її не займав.

Одного вечора в середині вересня, коли вона сиділа сама, читаючи, увійшов Фергюссен.

– Хіба ти не маеш пакувати речі? – запитав він.

Бет згорнула книжку, вклавши великий палець замість закладки.

– Навіщо?

– Тобі не сказали?

– Не сказали що?

– Тебе вдочерили. Тебе заберуть після сніданку.

Дівчина просто сиділа на краю ліжка, витріщаючись на широку білу футболку Фергюссена.

* * *

– Джолін, – сказала Бет, – я не можу знайти свою книжку.

– Яку книжку? – сонно перепитала та. Це було якраз перед відбоем.

– «Сучасні шахові дебюти», з червоною обкладинкою. Я тримаю її в тумбочці.

Джолін похитала головою.

– Гадки зеленої не маю.

Бет уже кілька тижнів не зазірала в книжку, але чітко пам'ятала, що поклала її в другу шухляду. Поряд на ліжку лежала коричнева нейлонова валіза; у ній були спаковані три сукні та чотири набори білизни, зубна щітка, гребінець, брусок антибактеріального мила, дві шпильки та кілька однотонних бавовняних хустинок. Тепер тумбочка була повністю порожня. Бет шукала свою книжку в бібліотеці, але там її не було. Більше дивитись було ніде. За три останні роки дівчина грала в шахи лише подумки, але «Сучасні шахові дебюти» були єдиною дорогою їй річчю з усього її майна.

Вона кинула косий погляд на Джолін.

– І ти зовсім її не бачила, так?

Подруга на мить розсердилась.

– Полегше зі звинуваченнями, – сказала. – Мені така книжка ні до чого. – Тоді її тон пом'якшився: – Чула, ти ідеш.

– Так і є.

Джолін реготнула:

– Що таке? Не хочеться?

– Не знаю.

Джолін прослизнула під ковдру й натягнула її на плечі.

– Просто кажи «Так, пане» і «Так, пані», і все буде гаразд. Скажи, що ти вдячна за таку християнську сім'ю, як вони, і, може, тобі поставлять телек у кімнату.

У її тоні було щось дивне.

– Джолін, – сказала Бет, – мені шкода.

– Чого шкода?

– Шкода, що тебе не вдовчерили.

Джолін пхикнула.

– Бляха, – сказала вона, – та мені й тут пречудово.

Подруга перекотилася на інший бік і згорнулася клубком у ліжку. Бет потягнулася до неї, але саме цієї миті на порозі з'явилася міс Ферт і сказала: «Відбій, дівчата!» Бет востаннє пішла до своєї койки.

Наступного дня місіс Дірдорф вийшла з нею на парковку і стояла біля машини, поки містер Вітлі вмощувався за кермом, а місіс Вітлі з Бет – на задньому сидінні.

– Будь чемною дівчинкою, Елізабет, – мовила місіс Дірдорф.

Дівчина кивнула і в цей момент помітила, що за спиною директорки, на ганку адміністративного корпусу, хтось стоїть. То був містер Шайбель. Він тримав руки в кишенях комбінезона й дивився на машину. Бет хотілося вийти і попрощатися з ним, але між ними стояла місіс Дірдорф, тож вона відкинулася на спинку сидіння. Місіс Вітлі заговорила, а містер Вітлі завів машину.

Коли вони від'їжджали, Бет обернулася назад і помахала прибиральникові у вікно заднього огляду, але той не відповів. Дівчина не була впевнена, бачив він її чи ні.

* * *

– Бачила б ти їхні обличчя, – сказала місіс Вітлі. На ній був той самий блакитний кардиган, але цього разу під ним була вицвіла сіра сукня, а нейлонові панчохи – спущені на щиколотки. – Вони позазирали в усі мої шафи і навіть оглянули холодильник. Я одразу побачила, що їх вразили мої припаси. Візьми ще трохи запіканки з тунцем. Мені надзвичайно приємно дивитися, як їсть дитина.

Бет поклала собі ще трохи. Проблема полягала в тому, що страва була пересолена, але дівчина нічого про це не сказала. Це була її перша трапеза у домі Вітлі. Містер Вітлі одразу поїхав до Денвера у справах і мав повернутися лише за кілька тижнів. На фортепіано біля завішаного важкими шторами вікна ідальні стояла його світлина. У вітальні працював телевізор, який ніхто не дивився; низький чоловічий голос рекламував «Анацин»[7 – Знеболювальний препарат з аспірином і кофеїном.].

Містер Вітлі мовчки привіз їх до Лексінгтона й одразу подався нагору. За кілька хвилин спустився з валізою, небало чмокнув дружину в щоку, кивнув на прощання Бет і пішов.

– Вони хотіли знати про нас усе. Скільки Олстон заробляє на місяць. Чому в нас немає своїх дітей. Навіть питали, – місіс Вітлі нахилилася над скляною формою для запіканки та перейшла на театральний шепіт, – навіть питали, чи я не лікувалася в психіатричній лікарні. – Тоді відхилилася назад і зітхнула. – Уявляєш? Уявляєш?

– Ні, пані, – відказала Бет, заповнюючи мовчанку. Тоді поклала до рота ще одну порцію тунця й запила водою.

– Вони були дуже ретельні, – повела далі місіс Вітлі. – Але, знаєш, мабуть, так і треба.

Вона не торкнулася своєї тарілки. Упродовж двох годин від їхнього приїзду місіс Вітлі тільки те й робила, що зіскакувала зі стільця, на який присіла, і перевіряла духовку, або поправляла репродукції Рози Бонер на стіні, або витрушувала свою попільничку. А ще балакала майже без упину, і Бет лише час від часу вставляла «Так, пані» або «Ні, пані». Їй іще не показали власну кімнату; її коричнева нейлонова валіза досі стояла біля вхідних дверей поруч із переповненою стійкою для журналів, де дівчина лишила її о пів на одинадцять ранку.

– Бог свідок, – казала місіс Вітлі, – Бог свідок, вони мають сумлінно перевіряти людей, яким довіряють своїх підопічних. Не можна дозволяти, щоб про дитину піклувались якісь мерзотники.

Бет обережно поклала свою виделку.

– Можна мені до вбиральні, будь ласка?

– Та звісно. – Місіс Вітлі тицьнула виделкою в бік вітальні. Вона тримала ту виделку впродовж усього обіду, хоч нічого й не з'їла. – Білі двері ліворуч від дивана.

Дівчина підвелася, протиснулася повз фортепіано, яке займало майже всю тісну ідальню, й пішла до захаращеної вітальні з її тумбочками для ламп, журнальним столиком і величезним телевізором із червонуватого дерева, який тепер показував пообідній серіал. Вона обережно пройшла кошлатим килимом до вбиральні. Та була крихітна і повністю облаштована в лазурових тонах – того ж відтінку, що й кардиган місіс Вітлі. Там були блакитний килимок, і маленькі блакитні гостьові рушники, і блакитне сидіння на унітазі. Навіть туалетний папір був блакитний. Бет підняла сидіння, виблювала запіканку з тунцем в унітаз і змила.

* * *

Коли вони піднялися на другий поверх, місіс Вітлі на мить зупинилася, прихилившись стегном до поруччя й важко віддихуючись. Тоді пройшла кілька кроків устеленим килимом коридором і театральню розчахнула двері.

– Це, – оголосила жінка, – буде твоя кімната.

Оскільки будинок був маленький, Бет уявляла, що їй виділять якусь комірчину, але коли дівчина зайшла до кімнати, в неї перехопило подих. Її приміщення здавалось величезним. Підлога була гола й пофарбована в сірий колір, а поруч із подвійним ліжком лежав овальний рожевий килимок. У Бет ніколи раніше не було своєї кімнати. Вона стояла, тримаючи валізу, і роззиралася. Там були комод, і письмовий стіл із рудуватого дерева в тон комоду зі скляною рожевою лампою, і рожеве шенілове покривало на здоровенному ліжку.

– Ти навіть не уявляєш собі, як важко знайти хороші кленові меблі, – говорила собі далі місіс Вітлі, – але, здається, я дуже добре впоралася, маю сказати.

Бет майже не чула її. Ця кімната належала їй. Вона дивилася на вкриті товстим шаром білої фарби двері; у шпарині під клямкою стирчав ключ. Вона могла замкнути двері, і тоді до неї ніхто не зможе зайти.

Місіс Вітлі показала їй ванну в кінці коридору, а тоді залишила Бет розпаковувати речі, зачинивши за собою двері. Дівчина поставила валізу та обійшла кімнату, зупиняючись лише щоб визирнути з кожного вікна на висаджену деревами вулицю. Там стояла шафа, більша, ніж колись була в матері, а біля ліжка – тумбочка з маленькою лампою для читання. То була прекрасна кімната. Якби ж тільки Джолін її побачила. На мить Бет

захотілося розплакатись – вона бажала, щоб подруга була тут і обходила кімнату разом із нею, щоб вони розглядали всі меблі, а тоді розвісили одяг Бет у шафу.

У машині місіс Вітлі сказала, які вони раді, що взяли старшу дитину. «Чому ж тоді не вдовочили Джолін?» – ще подумала Бет. Але нічого не сказала. Вона подивилася на містера Вітлі з його похмуро стиснутими щелепами і двома блідими руками на кермі, а тоді на місіс Вітлі і зрозуміла, що вони ніколи не вдовочили б Джолін.

Бет сіла на ліжку й відігнула від себе цей спогад. Ліжко було дивовижно м'яким і пахло чистотою та свіжістю. Вона нахилилася, стягла черевики й лягла, простягнувшись на його великій зручній поверхні та повернувши голову, щоб щасливо поглянути на щільно зачинені двері, завдяки яким ця кімната належала виключно їй.

Тієї ночі вона пролежала кілька годин, не бажаючи засинати одразу. За вікнами світилися ліхтарі, але їх можна було запнути добротними, щільними занавісками. Перед сном місіс Вітлі показала Бет свою кімнату. Та розташовувалася по інший бік коридору й була такого ж розміру, як у Бет, але в ній були телевізор, стільці з накривками та блакитне покривало на ліжку.

– Насправді це перероблене горище, – повідомила місіс Вітлі.

Лежачи в ліжку, Бет чула приглушений кашель жінки, а тоді кроки її босих ніг у коридорі до ванни. Але це було не страшно. Її двері були зачинені й замкнені. Ніхто не міг відчинити їх, щоб на її обличчя впало світло. Місіс Вітлі була в своїй спальні сама, і не буде ніяких розмов чи сварок – лише музика й глухі нереальні голоси з телевізора. Було б чудово, якби й Джолін була тут, але тоді кімната не належала б одній Бет і вона не могла б лежати сама на цьому гігантському ліжку, простягнувшись посередині, наодинці насолоджуючись прохолодною постіллю, а тепер і тишею.

* * *

У понеділок вона пішла до школи. Місіс Вітлі повезла її на таксі, хоча школа розташовувалася менш ніж за півтора кілометра від дому. Бет записали в сьомий клас. Школа дуже скидалася на ту, в іншому місті, де дівчина колись демонструвала свою гру в шахи, і вона знала, що вдягнена невідповідно, але ніхто не звернув на неї особливої уваги. Кілька учнів витріщалися на Бет із хвилину, коли вчитель відрекомендував її класу, але на тому й усе. Їй дали підручники та повідомили, хто її класний керівник. Побачивши книжки і послухавши, що казали вчителі на уроках, дівчина зрозуміла, що їй буде легко. Вона трохи побоювалася гучних звуків у коридорах на перервах і кілька разів помічала, що на неї дивляться інші учні, але загалом було нескладно. Бет відчувала, що здатна впоратися з усім, що може статися в цій сонячній, галасливій середній школі.

На обіді вона спробувала усамітнитися за столиком у ідальні зі своїм сендвічем із шинкою та пакетиком молока, але до неї підсіла інша дівчина. Якийсь час вони обидві мовчали. Дівчина була незугарна, як і Бет.

З'ївши пів сендвіча, Бет зиркнула на сусідку навпроти.

– У цій школі є шаховий клуб? – запитала вона.

Інша дівчина приголомшено підвела очі.

– Що?

– Тут є шаховий клуб? Я хочу ходити туди.

– О, – мовила та. – Не думаю, що тут є щось таке. Але можеш спробувати пройти відбір на молодшу чирлідерку.

Бет доїла свій сендвіч.

* * *

– Ти, безперечно, дуже багато навчаєшся, – зауважила місіс Вітлі. – Хіба в тебе немає якихось хобі?

Насправді Бет не робила уроки; вона читала роман зі шкільної бібліотеки. Дівчина сиділа в кріслі у себе в кімнаті, біля вікна. Місіс Вітлі ввійшла, постукавши. На ній були рожевий шеніловий халат і рожеві сатинові капці. Вона підійшла ближче й сіла на краєчок ліжка Бет, розсіяно всміхаючись, ніби витаючи думками деінде. Бет прожила з місіс Вітлі вже тиждень і помітила, що жінка часто буває такою.

– Раніше я грала в шахи, – сказала Бет.

Місіс Вітлі примружилась.

– Шахи?

– Мені дуже подобається.

Місіс Вітлі потрусила головою, ніби відганяючи якусь думку.

– О, шахи! – вигукнула вона. – Королівська гра. Як мило.

– Ви вмієте? – запитала Бет.

– Ой, Боже, ні! – відказала та із самозневажливим смішком. – У мене до цього геть хисту немає. Але мій батько колись грав у шахи. Він був хірургом і мав дуже вишукані манери; здається, свого часу він був неабияким гравцем.

– Я могла б пограти з ним?

– Навряд чи, – відповіла місіс Вітлі. – Мій батько помер багато років тому.

– А є хтось, із ким я могла б пограти?

– Пограти в шахи? Гадки не маю. – Жінка втупилась у Бет на якусь мить. – Хіба ця гра в основному не для хлопців?

– Дівчата теж грають, – заперечила Бет.

– Як мило!

Але думки місіс Вітлі, очевидно, були десь далеко.

* * *

Перед приїздом міс Фарлі місіс Вітлі два дні прибирала в будинку, а того ранку тричі відправляла Бет причісуватись.

Коли на порозі постала міс Фарлі, виявилось, що з нею приїхав високий чоловік у футбольній куртці. Бет була приголомшена, побачивши, що це Фергюссен. Той здавався дещо зніяковілим.

– Привіт, Гармон, – сказав він. – Я напросився приїхати.

Фергюссен зайшов до вітальні місіс Вітлі й завмер, тримаючи руки в кишенях.

Міс Фарлі привезла комплект бланків і анкету. Вона цікавилася харчуванням Бет, її успіхами в школі та планами на літо. Говорила переважно місіс Вітлі. Бет бачила, як вона розпалюється з кожним запитанням.

– Ви навіть не уявляєте, – казала місіс Вітлі, – як прекрасно Бет пристосувалася до нової школи. Вчителі надзвичайно вражені її успіхами...

Дівчина не пригадувала, щоб місіс Вітлі колись спілкувалася з її учителями, але мовчала.

– Я сподівалася зустрітись і з містером Вітлі, – мовила міс Фарлі. – Він скоро приїде?

Місіс Вітлі всміхнулася.

– Олстон недавно телефонував і страшенно перепрошував, але він не зможе. Він справді так багато працює. – Вона глянула на Бет, досі всміхаючись. – Олстон чудово забезпечує всю родину.

– Йому вдається проводити час із Бет? – запитала міс Фарлі.

– О, ну звісно! – запевнила її місіс Вітлі. – Олстон став для неї прекрасним батьком.

Приголомшена, Бет опустила погляд. Навіть Джолін не вміла так добре брехати. На мить вона й сама в це повірила, побачила картинку турботливого батька Олстона Вітлі – Олстона Вітлі, який існував лише на словах його дружини. А тоді пригадала справжнього – похмурого, відстороненого і мовчазного. Та й не було від нього ніякого дзвінка.

За ту годину, що вони провели у Вітлі, Фергюссен не сказав майже ні слова. Коли ж зібралися йти, він простягнув Бет руку, і в неї тьохнуло серце.

– Радий був тебе побачити, Гармон, – сказав.

Вона потисла йому руку, шкодуючи, що Фергюссен не може якось затриматися, залишитися з нею.

* * *

За кілька днів місіс Вітлі повезла її в середмістя купити одяг. Коли автобус зупинився на їхньому розі, Бет упевнено зайшла в нього, хоча раніше ніколи не їздила громадським транспортом. Була тепла осіння субота, і дівчині було незручно у вовняній спідниці з «Метуену», тож вона не могла дочекатися нового вбрання. Вона почала рахувати квартали до середмістя.

Вони вийшли на сімнадцятому перехресті. Місіс Вітлі взяла Бет за руку, хоча в цьому не було особливої потреби, і потягла через залюднений тротуар до обертальних дверей універсаму «Бен Снайдер». Була десята ранку, і в проходах юрилися жінки з великими темними дамськими сумками та пакетами з покупками. Місіс Вітлі протиснулась через натовп з упевненістю знавчині. Бет не відставала.

Перш ніж піти до відділу одягу, місіс Вітлі повела її широкими сходами до підвалу, де провела двадцять хвилин перед прилавком із табличкою «Розпродаж серветок», вибираючи шість блакитних із різнокольорової купи й відкидаючи десятки інших у процесі. Бет чекала, поки місіс Вітлі складала свій комплект дещо гіпнотичним методом спроб і помилок, аж поки не вирішила, що їй не так уже й потрібні ті серветки. Вони пішли до іншого прилавка з табличкою «Акційні книжки». Місіс Вітлі прочитала назви цілої купи 39-центових книжок, вибрала кілька й погортала, але не купила жодної.

Нарешті вони повернулись ескалатором на перший поверх. Там зупинилися біля відділу парфумів, де місіс Вітлі пшикнула собі на одне зап'ястя «Паризький вечір», а на друге – «Смарагд».

– Ну все, любя, – нарешті промовила жінка, – піднімаємося на п'ятий. – Вона всміхнулася до Бет: – Відділ одягу для панянок.

Між четвертим і п'ятим поверхом дівчина обернулася й помітила табличку на одному з прилавків із написом «КНИГИ ТА ІГРИ», а просто біля таблички на скляній тумбі лежало три шахові набори.

– Шахи! – сказала вона, смикаючи місіс Вітлі за рукав.

– Що таке? – перепитала та, очевидно роздратована.

– Там продаються шахи, – повторила Бет. – Ми можемо повернутися?

– Не кричи так, – сказала жінка. – Зайдемо на зворотному шляху.

Але вони не зайшли. Місіс Вітлі весь час змушувала Бет міряти пальта з акційних стійок, обертатися, щоб показати шов, підходити до вікна, щоб

вона побачила тканину в «денному світлі», і нарешті купила одне й наполягла, щоб вони спустилися ліфтом.

– Хіба ми не подивимось на шахові набори? – запитала Бет, але місіс Вітлі не відповіла. У Бет боліли ноги, і вона пітніла. Дівчині не подобалося пальто, яке вона несла в картонній коробці. Воно було таке саме лазурове, як незмінний кардиган місіс Вітлі, і не пасувало їй. Бет небагато знала про одяг, але зрозуміла, що в цьому магазині він був дешевий.

Коли на четвертому поверсі ліфт зупинився, Бет хотіла була нагадати про шахові набори, але двері зачинились і вони спустилися на перший. Місіс Вітлі взяла її за руку й повела через вулицю на зупинку, скаржачись, як важко нині знайти будь-що.

– Але, зрештою, – по-філософськи мовила жінка, коли на повороті з'явився автобус, – ми купили те, по що приїхали.

Наступного тижня на уроці англійської кілька дівчат за спиною Бет розмовляли, поки вчителя не було в класі.

– Ти ці туфлі в «Бені Снайдері» купила чи що? – запитала одна з них.

– Я до «Бена Снайдера» й на десять метрів на наблизь, – засміялась інша у відповідь.

* * *

Бет щоранку ходила до школи пішки тінистими вулицями з тихими будинками та деревами на газонах. Інші учні ходили тим самим шляхом, і дівчина впізнавала деяких із них, але завжди йшла сама. Вона почала осінній семестр на два тижні пізніше за інших, а на п'ятий тиждень уже складала четвертні іспити. У вівторок уранці в неї не було контрольних і вона мала йти на класні збори. Натомість Бет сіла на автобус до середмістя, прихопивши блокнот і сорок центів, відкладених зі щотижневих кишенькових грошей. Чекаючи на автобус, вона підготувала дрібні.

Шахові набори досі лежали на тому прилавку, але зблизька Бет виявила, що вони не надто хороші. Піднявши білого ферзя, здивувалася, який він легкий. Вона перевернула його. Фігура була порожниста й пластикова. Бет поклала її назад, якраз коли до неї підійшла продавчиня і спитала:

– Чим я можу вам допомогти?

– У вас є «Сучасні шахові дебюти»?

– У нас є шахи, шашки, нарди, – відповіла жінка, – і багато різних дитячих ігор.

– Це книжка, – уточнила Бет, – про шахи.

– Книжковий відділ он там, навпроти.

Бет підійшла до книжкових полиць і почала переглядати їх. Там не було нічого про шахи. І спитати теж було нікого. Вона пішла назад до жінки за прилавком і довго чекала, поки та не зверне на неї уваги.

– Я шукаю книжку про шахи, – сказала їй Бет.

– У нашому відділі немає книжок, – відповіла жінка й знову почала відвертатись.

– Тут десь є книгарня? – швидко запитала дівчина.

– Пошукайте в «Моррісі».

Жінка підійшла до купи коробок і почала поправляти їх.

– А де це?

Продавчиня не відповіла.

– Де «Морріс», пані? – перепитала Бет гучніше.

Жінка обернулася й розлючено зиркнула на неї.

– На Аппер-стріт, – кинула вона.

– А де Аппер-стріт?

Якусь мить здавалося, що жінка от-от закричить. Тоді її лице розслабилось, і вона відповіла:

– За два квартали від Мейн-стріт.

Бет поїхала ескалатором донизу.

* * *

Книгарня «Морріс» стояла на розі, поруч з аптекою. Бет штовхнула двері й опинилась у великій залі з такою кількістю книжок, якої вона не бачила за все своє життя. На стільчику за прилавком сидів лисий чоловік, курячи цигарку та читаючи. Бет підійшла до нього й поцікавилася:

– У вас є «Сучасні шахові дебюти»?

Чоловік відвернувся від книжки і зиркнув на дівчину з-понад окулярів.

– Дивне запитання, – зауважив він люб'язним тоном.

– То є?

– Здається, так.

Він підвівся зі стільчика й пішов у задню частину крамниці. За хвилину повернувся до Бет, несучи книгу в руці. Це був той самий товстий томик із

тією самою червоною обкладинкою. Коли Бет побачила його, в неї перехопило подих.

– Ось, тримай, – сказав чоловік, передаючи їй книгу.

Вона взяла її й розгорнула на розділі про Сицилійський захист. Так добре було знову бачити назви варіантів: Левенфіша, Дракона, Найдорфа. У її голові вони звучали як молитви чи імена святих.

За якийсь час Бет почула голос чоловіка:

– Ти аж так любиш шахи?

– Так, – відповіла вона.

Той усміхнувся.

– Я думав, ця книжка тільки для гросмейстерів.

Дівчина завагалася.

– Що таке гросмейстер?

– Геніальний гравець, – пояснив продавець. – Як Капабланка, тільки він давно жив. Зараз є інші, але я не знаю їхніх імен.

Бет ніколи не бачила нікого схожого на цього чоловіка. Він був дуже розслаблений і розмовляв із нею, наче з дорослою. Фергюссен був найбільше на нього схожий, але інколи й він повадився дуже формально.

– Скільки коштує книжка? – запитала Бет.

– Чимало. П'ять дев'яносто п'ять.

Вона боялася, що десь так усе й буде. Після двох сьогоднішніх поїздок на автобусі в неї залишиться десять центів. Вона простягла йому книгу й сказала:

– Дякую. У мене стільки немає.

– Шкода, – відповів продавець. – Просто поклади на прилавок.

Бет поклала книжку.

– У вас є інші книжки про шахи?

– Авжеж. У відділі «Ігри та спорт». Ходи глянь.

У задній частині книгарні була ціла полиця з назвами на кшталт «Пол Морфі та золота доба шахів», «Вдалі шахові пастки», «Як удосконалити свої шахові навички», «Удосконалена шахова стратегія». Бет узяла книжку під назвою «Напад і контратака в шахах» і почала читати нотації партій, уявляючи їх у голові та не дивлячись на схеми. Вона стояла в крамниці цілу вічність, поки нечисленні покупці заходили і йшли. Ніхто її не турбував. Вона

проглядала партію за партією й дивувалася деяким приголомшливим ходам – жертвам ферзя і спертим матам. У книжці було шістдесят ігор, і кожна починалася з назви вгорі сторінки, наприклад: «В. Сμισлов – Й. Рудаковський: Москва, 1945» або «А. Рубінштейн – О. Дурас: Відень, 1908». У цій останній білі провели пішака у ферзі на тридцять шостому ході, погрожуючи відкритим шахом.

Бет подивилася на обкладинку книжки. Вона була меншою за «Сучасні шахові дебюти», а на наклейці зазначалося: «\$ 2,95». Дівчина почала систематично перечитувати її. На годиннику на стіні книгарні була пів на одинадцять. Їй треба було їхати за годину, щоб не запізнитися на іспит з історії. Продавець не звертав на Бет жодної уваги, і собі заглибившись у читання. Вона зосередилася, і до пів на дванадцять запам'ятала дванадцять партій.

В автобусі до школи почала перегравати їх у себе в голові. У деяких ходах – не шикарних, як жертва ферзя, а інколи навіть у простих пересуваннях пішака на одне поле – Бет помічала тонкощі, від яких волоски в неї на потилиці ставали дибки.

Вона запізнилася на контрольну на п'ять хвилин, але, здається, всім було байдуже, і вона однаково закінчила раніше за всіх. Упродовж двадцяти хвилин до перерви Бет грала партію «П. Керес – А. Тарновський: Гельсінкі, 1952». Вона починалася з дебюту Руї Лопеса, під час якого білі вивели коня так, що Бет помітила за цим непрямий напад на королівського пішака чорних. На тридцять п'ятому ході білі так вражає походили турок на b7, що Бет ледве не скрикнула за своєю партою.

* * *

У школі «Фейрфілд-Джуніор» були учнівські клуби, які збиралися на годину після уроків та інколи по п'ятницях замість класних зборів. Серед них, зокрема, були «Яблучний ?иріг», «Юні дебютантки» і «Міські дівчатка». Вони були схожі на сестринства в коледжах, і для вступу треба було отримати запрошення. До «Яблучного ?ирога» входили восьми- та дев'ятикласниці; більшість із них носили яскраві кашемірові светри й по-модному пошарпані коричнево-білі туфлі-«оксфорди» з гольфами в ромби. Деякі з членок жили за містом та мали коней[8 – Місто Лексінгтон відоме як «кінська столиця світу»]. Породисті панянки. Такі дівчата ніколи не дивилися на Бет у коридорах; завжди посміхалися комусь іншому. Їхні светри були яскраво-жовтого, темно-синього, пастельно-зеленого відтінків. Їхні гольфи доходили їм якраз до коліна й були виготовлені зі стовідсоткової натуральної англійської вовни.

Іноді, коли Бет дивилася на себе в дзеркалі дівчачого туалету на перервах, на своє пряме каштанове волосся, вузькі плечі та кругле обличчя з нудними карими очима й веснянками на перенісці, у неї в роті з'являвся той старий оцтовий присмак. Дівчата, які входили в клуби, мастилися помадою та тіннями для очей; Бет не фарбувалася, а її волосся досі звисало на лоба окремими пасмами. Вона й не думала, що її приймуть до клубу, та й ніхто не думав.

* * *

– Цього тижня, – оголосила місіс Мак-Артур, – ми починаємо вчити двочлен Ньютона. Хтось може сказати, що таке двочлен?

Бет на задній парті підняла руку. Це вперше вона робила таке.

– Так? – викликала її місіс Мак-Артур.

Бет встала, раптом відчувши себе ніяково.

– Дwochлен – це математичний вираз із двома членами. – Вони вивчали це в «Метуені» торік. – Наприклад, $x + y$ – це двочлен.

– Дуже добре, – похвалила її місіс Мак-Артур.

Дівчину, яка сиділа перед Бет, звали Маргарет; у неї були сяйливе біляве волосся та дорогий кашеміровий светр світло-лавандового відтінку. Коли Бет сідала, білява голова злегка повернулася в її бік.

– Заучка! – прошипіла Маргарет. – Клята заучка!

* * *

Бет завжди ходила коридорами одна; їй і на думку не спадало, що можна робити якимось інакше. Більшість дівчат ходили по двоє чи троє, але Бет була сама.

Одного дня, коли вона виходила з бібліотеки, її увагу привернув далекий сміх, і Бет побачила далі по коридору спину високої чорної дівчини. Поруч із нею, біля фонтанчика з питною водою, стояло двоє нижчих дівчат, які дивилися на неї знизу, коли вона сміялася. Бет не бачила чітко їхніх обличчя, а світло, що било з-за їхніх голів, змусило її примружитись. Висока дівчина трохи повернулася, і в Бет мало не спинилося серце, таким знайомим їй здався нахил її голови. Бет швидко пройшла з десятків кроків у їхній бік.

Але то була не Джолін. Бет різко стала й відвернулась. Троє дівчат пішли геть від фонтанчика й проштовхались надвір через парадні двері будівлі. А Бет довго стояла, витріщаючись їм услід.

* * *

– Можеш сходити до Бредлі і купити мені цигарок? – попросила місіс Вітлі. – Здається, я застудилась.

– Так, пані, – відповіла Бет.

Було суботнє пообіддя, і вона тримала книжку на колінах, але не читала її. Дівчина перегравала партію між П. Морфі та суперником, якого назвали просто «гросмейстер». У вісімнадцятому ході Морфі – конем на с5 – було щось незвичайне. Це був хороший напад, але Бет відчувала, що Морфі міг би завдати більше шкоди своєю турою ферзевого флангу.

- Я дам тобі записку, адже ти ще надто молода, щоб курити.

- Так, пані, - відказала Бет.

- Три пачки «Честерфілд».

- Так, пані.

Вона бувала в магазині Бредлі лише одного разу, з місіс Вітлі. Та дала Бет нашкрябану олівцем записку і гроші - долар та двадцять центів. Дівчина передала записку містеру Бредлі за прилавком. За її спиною стояла довга стійка з пресою. Взявши цигарки, вона обернулася й почала розглядати журнали. На обкладинках «Тайм» і «Ньюзвік» було зображено сенатора Кеннеді: він балотувався в президенти і мав не дуже великі шанси, адже був католиком.

В одному ряду стояли жіночі журнали, всі з обличчями на обкладинках, які скидалися на обличчя Маргарет, і Сью-Енн, й інших дівчат із «Яблучного ?ирога». Їхнє волосся сяяло; їхні губи були пухкі й червоні.

Бет якраз вирішила йти, коли щось привернуло її погляд. У нижньому правому кутку, поруч із журналами про фотографію, засмагання та майстрування, стояв журнал із шаховою фігурою на обкладинці. Дівчина підійшла й узяла його зі стійки. На обкладинці також були заголовок, «Чес Рев'ю», і ціна. Бет розгорнула журнал. У ньому було повно нотацій і фотографій людей за грою в шахи. Там була стаття під назвою «Переосмислення королівського гамбіта», а ще - «Блискучі винаходи Морфі». А вона ж щойно грала одну з партій Морфі! У дівчини закалатало серце. Вона проглядала сторінки. Там була стаття про шахи в Росії. І постійно спливало слово «турнір». У журналі була ціла секція під назвою «Турнірне життя». Бет не знала, що існує така річ, як шаховий турнір. Думала, що в шахи просто грають, як місіс Вітлі в'язала килимки чи складала пазли.

- Юна панно, - озвався містер Бредлі, - вам доведеться або купити журнал, або покласти його назад.

Бет обернулася, налякана.

- Хіба не можна просто...

- Почитайте табличку, - сказав містер Бредлі.

Перед нею висіло рукописне оголошення: «Хочете прочитати - купіть». У Бет залишилося п'ятнадцять центів, та й усе. Кілька днів тому місіс Вітлі сказала їй, що доведеться деякий час потерпіти без кишенькових грошей: кошти закінчувались, а містер Вітлі затримувався на заході. Бет поклала журнал на місце і вийшла з магазину.

На пів дорозі зупинилася, на мить задумалась, а тоді повернулася. На прилавку, біля ліктя містера Бредлі, лежав стос газет. Вона простягла йому десятицентовик і взяла одну з них. Продавець обслуговував якусь пані, яка оплачувала замовлення. Бет пішла до кінця стійки з журналами, затиснувши газету під пахвою, і почекала.

За кілька хвилин містер Бредлі промовив:

– У нас є три розміри.

Вона почула, як він пішов углиб крамниці, а пані – слідом за ним. Бет узяла примірник «Чес Рев'ю» й загорнула його в газету.

Надворі в сонячному світлі вона пройшла квартал. За першим же рогом зупинилася, вийняла журнал і засунула його під пояс спідниці, прикривши лазуровим светром, виготовленим із переробленої вовни та купленим у «Бені Снайдері». Дівчина сховала журнал під пухким светром і викинула газету в смітник на розі.

Ідучи додому зі скрученим журналом, щільно притиснутим до її плаского живота, вона думала про той хід турою, якого не зробив Морфі. У журналі було написано, що Морфі був «імовірно, найвидатнішим гравцем за всю історію цієї гри». Тура могла піти на с7, і чорним не варто було брати її своїм конем, бо... Бет спинилася посеред кварталу. Десь гавкав пес, а через дорогу від неї два маленькі хлопчики на дбайливо покошеному газоні галасливо гралися в квача. Коли другий пішак походив на g5, інша тура могла б підійти ближче, і якби чорні взяли пішака, це відкрило б шлях слону, а якщо ні...

Бет заплющила очі. Якби чорні не взяли пішака, Морфі міг би форсувати мат за два ходи, передовсім жертвуючи слона з оголошенням шаху. А якби взяли, то другий білий пішак походив би знову, і тоді слон зайшов би з іншого боку і чорні більше нічого не могли б удіяти. От і все. Один із хлопчиків через дорогу почав плакати. Чорні нічого не могли б удіяти. Гра скінчилася б щонайменше за двадцять дев'ять ходів. У партії в книжці Полу Морфі знадобилося тридцять шість ходів, щоб виграти. Він не побачив того ходу тури. А Бет побачила.

Над головою в монотонно-синьому небі сяяло сонце. Пес і далі гавкав. Дитина плакала. Бет повільно йшла додому, повторюючи подумки цю партію. Її розум був ясний, наче досконалий, дивовижний діамант.

* * *

– Олстон мав би повернутися вже кілька тижнів тому, – мовила місіс Вітлі. Вона сиділа в ліжку, біля неї лежав журнал із кросвордами, а маленький телевізор на комоді працював із вимкненим звуком. Бет щойно принесла їй чашку розчинної кави з кухні. На місіс Вітлі був її рожевий халат, а обличчя було вкрите пудрою.

– Він скоро повернеться? – запитала дівчина. Насправді їй не хотілося говорити з місіс Вітлі – вона квапилась повернутися до «Чес Рев'ю».

– Його, безсумнівно, затримали, – сказала жінка.

Бет кивнула. Тоді повідомила:

– Я хотіла б знайти підробіток, працювати після школи.

Місіс Вітлі примружилась.

– Підробіток?

– Можливо, я могла б працювати в якійсь крамниці чи мити десь посуд.

Місіс Вітлі довго витріщалася на неї, перш ніж заговорити.

– У тринадцять років? – зрештою вимовила вона. Тоді тихенько висякалася в носовичок і згорнула його. – Мені здавалося, тобі нічого не бракує.

– Я хотіла б заробити трохи грошей.

– Я так розумію, на новий одяг.

Бет мовчала.

– У твоєму віці, – сказала місіс Вітлі, – працюють лише кольорові дівчата.

Почувши, як жінка вимовила слово «кольорові», Бет вирішила більше не говорити про це.

Вступ до Шахової федерації Сполучених Штатів коштував шість доларів. Іще за чотири можна було передплатити журнал. І було дещо іще цікавіше: у розділі «Турнірне життя» були зазначені пронумеровані регіони; один із них охоплював Огайо, Іллінойс, Теннессі та Кентуккі, і під цим номером було оголошення: «Чемпіонат штату Кентуккі, вікенд після Дня подяки, спортивна зала старшої школи імені Генрі Клея, Лексінгтон, пт, сб, нд», – а під ним напис: «Призовий фонд – \$ 185. Вхідний квиток: \$ 5. Тільки для членів ШФСШ».

Отже, шість доларів коштуватиме вступ і ще п'ять – участь у турнірі. Їдучи по Мейн-стріт, автобус проминав школу імені Генрі Клея; вона розташовувалася за одинадцять кварталів від Дженвелл-драйв. А до Дня подяки залишалося п'ять тижнів.

* * *

– Чи може хтось сказати це словами? – запитала місіс Мак-Артур.

Бет підняла руку.

– Бет?

Вона встала:

– У будь-якому прямокутному трикутнику квадрат гіпотенузи дорівнює сумі квадратів катетів, – і сіла назад.

Маргарет хмикнула й нахилилася до Гордона, який сидів поруч із нею й інколи тримав її за руку.

– Ох і заучка! – прошепотіла вона високим дівчачим голосом, що аж променився від люті. Гордон засміявся. Бет дивилась у вікно на осінні листя.

* * *

– Не знаю, куди діваються гроші! – бідкалася місіс Вітлі. – Цього місяця я майже нічого не купувала, а мої запаси спустошені. Спустошені. – Вона впала в крісло з чинцовою оббивкою й на мить втупилася в стелю виряченими очима, ніби очікувала, що їй на шию впаде гільйотина. – Я заплатила за електрику і телефон та купувала прості, невибагливі продукти. Я відмовляла собі у вершках до ранкової кави, нічого ніколи не купила для себе самої, не ходила ні в кіно, ні на барахолку в методистській церкві, і в мене все одно лишилося сім доларів, хоча мало бути двадцять. – Жінка поклала на столик зіжмакану однодоларову купюру, яку щойно виловила в гаманці. – Ось що в нас лишилося до кінця жовтня. Ледве вистачить на курячі шийки та вівсянку.

– Хіба вам не приходять гроші від притулку? – запитала Бет.

Місіс Вітлі перевела очі зі стелі на дівчину.

– Весь перший рік, – монотонно протягнула вона. – Так наче тієї суми вистачає на твоє утримання.

Бет знала, що це неправда. Притулок платив сімдесят доларів, а місіс Вітлі не витрачала на неї стільки грошей.

– Аби стерпно прожити до кінця місяця, нам потрібно двадцять доларів, – сказала місіс Вітлі. – До цієї суми мені не вистачає тринадцять. – Вона зиркнула на стелю і тоді назад на Бет. – Треба ретельніше вести рахунки.

– Може, це через інфляцію, – мовила Бет, і в цьому таки була частка правди. Вона взяла лише шість – на членство у федерації.

– Може, так і є, – погодилася жінка, злагіднівши.

Залишалася проблема, де знайти п'ять доларів на турнір. Наступного дня після нарікань місіс Вітлі на гроші Бет, сидючи на класних зборах, вирвала аркуш із зошита для творів і написала листа містерові Шайбелю, прибиральнику, притулок «Метуен», Маунт-Стерлінг, штат Кентуккі. У ньому було написано:

Дорогий містере Шайбель,

невдовзі тут відбудеться шаховий турнір із призом у сто доларів за перше місце та п'ятдесят за друге. Є й інші призи. Участь коштує п'ять доларів, а в мене стільки нема.

Якщо Ви надішлете мені цю суму, я поверну Вам десять доларів, якщо взагалі щось виграю.

Щиро Ваша

Елізабет Гармон

Наступного ранку, поки місіс Вітлі ще спала, Бет узяла із захарашеного столу вітальні конверт і марку. Листа вкинула до поштової скриньки дорогою до школи.

У листопаді вона витягла ще один долар із гаманця місіс Вітлі.

Минув тиждень, відколи вона написала містерові Шайбелю, але відповіді не було. Цього разу з частини тих грошей вона купила новий випуск «Чес Рев'ю». У ньому знайшла кілька партій, на яких могла вправлятися, – в одній із них грав молодий гросмейстер на ім'я Бенні Воттс. Це був чемпіон Сполучених Штатів.

* * *

Місіс Вітлі, здається, часто застуджувалась.

– У мене схильність до вірусів, – казала вона. – Чи у них до мене.

Вона дала Бет рецепт, щоб сходити до Бредлі, і десятицентовик на колу.

Коли Бет зайшла до крамниці, містер Бредлі зиркнув на неї скоса, але нічого не сказав. Вона віддала йому рецепт, і чоловік пішов до задньої частини крамниці. Бет ретельно уникала наближатися до журналів. Коли місяць тому вона взяла «Чес Рев'ю», то був єдиний примірник. Продавець міг одразу помітити.

Містер Бредлі приніс пластикову пляшечку із друкованою етикеткою. Поставив на прилавок і дістав паперовий пакет. Бет витріщилася на пляшечку. Пігулки всередині були продовгуваті та яскраво-зелені.

* * *

– Це мої ліки для спокою, – пояснила місіс Вітлі. – Мак-Ендрюс вирішив, що мені потрібен спокій.

– Хто такий Мак-Ендрюс? – запитала Бет.

– Доктор Мак-Ендрюс, – відповіла місіс Вітлі, відкручуючи кришечку, – мій терапевт. – Вона вийняла дві пігулки. – Принесеш мені склянку води, люба?

– Так, пані, – сказала Бет.

Поки дівчина йшла до ванни по воду, місіс Вітлі зітхнула й мовила:

– І чому вони насипають тільки пів пляшечки?

* * *

У листопадовому номері надрукували двадцять дві партії з професійного турніру в Москві. Гравців звали Ботвинник, Петросян, Лаев; звучало, як у казках. Була там і фотографія двох із них – схилених над шахівницею, темноволосих і насуплених. На обох чорні костюми. За ними, поза фокусом, сиділа величезна публіка.

У грі між Петросяном і якимось гравцем на прізвище Бенькович, у півфіналі, Бет помітила невдале рішення Петросяна. Той пішов у напад пішаками, хоча не варто було. Цю партію коментував якийсь американський гросмейстер, який вважав ті ходи пішаків хорошими, але дівчина бачила глибше.

Як міг Петросян так промахнутись? Чому американець не побачив слабину? А вони точно мали багато часу на вивчення позиції, адже в журналі писали, що партія тривала п'ять годин.

* * *

Маргарет лише засунула язичок у замкову скобу шафки, але не повернула ручку. Тепер вони були поруч у душових кабінках, і Бет бачила чималі груди Маргарет, схожі на тверді конуси. Її власні груди досі не відрізнялися від хлопчачих, а на лобку щойно почало пробиватись волосся. Маргарет ігнорувала Бет і мугикала щось собі під ніс, намилючись. Бет вийшла з душу й загорнулася у рушник. Досі мокра, вона повернулася до роздягальні з шафками. Там нікого не було.

Дівчина швидко витерла руки й тихесенько вийняла засув на дверцятах шафки Маргарет, обгорнувши його рушником. Вода скрапувала з волосся на руки, але Бет не зважала – після хлопчачої фізкультури тут і так уся підлога була мокра. Вона вийняла засув і відчинила дверцята – поволі, щоб не скрипнули. Серце калатало в грудях, ніби якась тваринка.

Там лежала гарненька коричнева сумка з натуральної шкіри. Бет іще раз витерла руки і взяла її з полочки, нашорошуючи вуха. Дівчата в д?ші хихотіли та галасували, але на тому й усе. Бет навмисно прийшла перша, щоб зайняти найближчу кабінку, і швидко помилася. Інші ще не впоралися. Вона відкрила сумку.

Там лежали кольорові листівки, новенька на вигляд помада, черепаховий гребінець, елегантна лляна хустинка. Бет зарилася в усі ці речі правою рукою. На дні, у маленькому срібному затискачі, лежали банкноти. Вона витягла їх. Дві п'ятірки. На мить дівчина завагалася, а тоді взяла обидві, разом із затискачем. Поклала сумку назад і вставила засув на місце.

Власні дверцята Бет залишила причиненими, але не замкненими. Тепер вона відчинила їх і засунула складені п'ятірки до свого підручника з алгебри. Тоді замкнула дверцята, повернулася до душу й милася, поки всі інші дівчата не пішли.

Коли в роздягальні нікого не залишилося, Бет досі вдягалася. Маргарет не розстібала своєї сумки. Бет глибоко зітхнула, як місіс Вітлі. Її серце досі калатало. Вона дістала затискач для купюр із підручника і засунула його під шафку, якою користувалася Маргарет. Він легко міг випасти з її сумки, а гроші міг узяти будь-хто. Бет склала банкноти й засунула собі у туфлю. Тоді взяла свою блакитну дермантинову сумку з полицки, розстебнула її та потягнулася до маленької кишенки, в якій лежало дзеркальце. Вийняла звідти дві зелені пігулки, поклала їх до рота, пішла до раковини й запила, набравши води в паперовий келишок.

На вечерю були спагеті з фрикадельками та желе на десерт. Поки Бет мила посуд, місіс Вітлі, яка сиділа у вітальні і саме піднімала гучність на телевізорі, раптом сказала:

– Ой, забула. – Бет і далі віддирала сковорідку для спагеті, а за хвилину зайшла місіс Вітлі з конвертом у руці. – Тобі прийшов лист, – повідомила вона й повернулася до «Новин від Гантлі та Брінклі».

То був брудний конверт із написаною олівцем адресою. Бет витерла руки й розірвала його: там лежало п'ять однодоларових купюр без жодної записки. Вона довго стояла біля раковини, стискаючи банкноти в руці.

* * *

Зелені пігулки коштували чотири долари за пляшечку на п'ятдесят штук. На етикетці було написано: «Три поповнення». Бет розплатилася чотирма однодоларовими купюрами. Тоді хутко пішла додому й поклала рецепт назад до столу місіс Вітлі.

4

На вході до спортзали поставили парту, і за нею сиділо двоє молодиків у білих сорочках. За ними вишикувалися ряди довгих столів із біло-зеленими шахівницями. У залі була купа людей, які розмовляли між собою, а деякі грали; переважно то були молоді чоловіки та хлопці. Бет не побачила жінок, окрім однієї, і жодної кольорової особи. До парти поруч із молодиком ліворуч була пришпилена записка: «СПЛАЧУВАТИ ТУТ». Бет підійшла до нього з п'ятьма доларами.

– У тебе є годинник? – запитав молодик.

– Ні.

– У нас діє система спільного користування годинниками, – повідомив він. – Якщо у твого суперника його не буде, підійди до нас. Гра починається за двадцять хвилин. Який у тебе рейтинг?

– У мене його немає.

- Ти вже колись грала на турнірі?

- Ні.

Молодик кивнув на гроші Бет.

- Упевнена, що хочеш?

- Упевнена.

- У нас немає жіночої секції, - зауважив він.

Бет просто дивилася на нього.

- Запишу тебе до початківців, - сказав він.

- Ні, - заперечила дівчина, - я не початківця.

Інший молодик спостерігав за ними.

- Якщо в тебе немає рейтингу, то гратимеш із початківцями з рейтингом до 1600, - докинув він.

Бет майже не звертала уваги на рейтинги в «Чес Рев'ю», але знала, що в майстрів він щонайменше 2200.

- Який приз для початківців?

- Двадцять.

- А в іншій секції?

- У відкритій секції перший приз - сотня.

- Є якесь правило, що забороняє мені грати у відкритій секції?

Той похитав головою.

- Це не зовсім правило, але...

- Тоді записуйте.

І Бет простягла купюри. Молодик стенив плечима і дав їй анкету.

- Там трое хлопців із рейтингами за 1800. Іще може приїхати Белтік, а він чемпіон штату. Вони тебе живцем з'їдять.

Дівчина взяла кулькову ручку й почала вписувати своє ім'я та адресу в анкету. У пункті «Рейтинг» поставила великий нуль. Тоді передала анкету назад.

Гра почалася із запізненням на двадцять хвилин. Розбиття на пари забрало деякий час. Коли вивішували імена на дошці, Бет запитала чоловіка поруч із нею, чи їх обирали жеребкуванням.

– Зовсім ні, – відповів той. – У першому турі пари залежать від рейтингу. Після того переможці грають із переможцями, а переможені – з переможеними.

Коли нарешті вивісили її картку, там було написано: «Гармон – б/р – чорні». Вона висіла під карткою з написом: «Пекер – б/р – білі». Обидві картки висіли біля номера 27. Вони були останні.

Бет підійшла до дошки № 27 і сіла з боку чорних фігур. Це була остання шахівниця на дальньому столі.

Поруч із нею сиділа жінка років тридцяти. За хвилину підійшло ще двоє жінок. Одній було років двадцять, а інша, суперниця Бет, була високою огрядною старшокласницею. Бет оглянула ряди столів, за якими всідалися чи вже починали грати учасники; всі вони були чоловіками, переважно молодими. Жінок-учасниць у турнірі було всього четверо, і всіх їх посадили в дальній куток та поставили грати між собою.

Суперниця Бет дещо незграбно сіла, поставила шаховий годинник із двома циферблатами й простягнула руку.

– Я Аннетт Пекер, – назвалася та.

Бет потисла її широку вогку руку.

– Я Бет Гармон, – теж відрекомендувалася. – Я не розумію, що робити з годинниками.

Аннетт, здається, відчула полегшення від того, що могла щось пояснити.

– Близчий до тебе циферблат відміряє твій гральний час. У кожного гравця є дев'яносто хвилин. Після свого ходу натискаєш на кнопку згори, і тоді твій годинник зупиняється, а годинник суперника починає йти. Біля цифри «12» на кожному циферблаті є червоний прапорець; коли твої півтори години минуть, твій упаде. Якщо це станеться, ти програла.

Бет кивнула. Їй здалося, що півтори години – це дуже довго: вона ніколи не гаяла на одну партію більше, ніж двадцять хвилин. Біля кожного гравця лежав аркуш паперу в лінійку для запису ходів.

– Можеш увімкнути мій годинник, – сказала Аннетт.

– Чому вони ставлять дівчат грати з дівчатами? – запитала Бет.

Аннетт здійняла брови.

– Це не обов'язково. І якщо виграєш, тебе поставлять із кимось іншим.

Бет потягнулася й натисла на кнопку, і годинник Аннетт зацокав. Дівчина дещо знервовано взяла свого королівського пішака й поставила його на e4.

– О, – додала вона, – тут діє правило дотику, до речі.

– Що це означає?

– Не торкайся фігури, якщо не збираєшся нею ходити. Якщо торкнешся, мусиш кудись її перевести.

– Гаразд, – сказала Бет. – Тепер ти маєш натиснути на кнопку?

– Вибач, – мовила Аннетт і натисла. Зацокав годинник Бет. Вона твердо простягла руку й походила своїм слоновим пішаком ферзевого флангу на четверте поле. Сицилійський захист. Натисла на кнопку, а тоді поклати лікті на стіл обабіч шахівниці, як росіяни на фотографіях.

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (https://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=66368410&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Переклад В. Коротича. (Тут і далі прим. перекл.)

2

Популярний американський госпел, натхненний текстом псалма 126: «Все ходить та плаче, хто носить торбину насіння на посів, та вернеться з співом, хто носить снопи свої!» (Пс. 126:6, пер. І. Огієнка.)

3

Початок вірша Вільяма Каллена Браянта «До водоплавної птахи».

4

Останні дві цитати – перші рядки найвідомішого вірша Вільяма Каллена Браянта «Танатопсис».

5

Анна Павлова (1881–1931) – російська балерина, одна з найвідоміших танцівниць XX століття.

6

Американські серіали, що виходили в 1950-ті роки.

7

Знеболювальний препарат з аспірином і кофеїном.

8

Місто Лексінгтон відоме як «кінська столиця світу».